

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: «Організація страхової діяльності в Російській імперії (1820-ті – 1914 рр)»

Виконав: студент 4-го року навчання,

Спеціальності:

032 Історія та археологія

Освітньої програми

«Історія та археологія»

Касьян Юрій Родіонович

Науковий керівник Диса К.Л.,

кандидат історичних наук, PhD, доцент

Рецензент Затилюк Я.В.,

Кандидат історичних наук

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 2020 р.

Київ - 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	3
I. Впровадження страхування життя на промисловості: європейський та російський досвід	6
1.1 Європейський досвід.....	9
1.2 Впровадження страхування життя на промислових підприємствах Російської імперії.....	10
II. Основні тенденції у страхуванні майна у XIX – XX століттях	18
2.1 Страхування від пожеж.....	18
2.2 Транспортне страхування.....	24
III. Рекламні інструменти страхових товариств і страхові агенти.	32
3.1 Страхові дошки.....	32
3.2 Рекламні оголошення.....	34
3.3 Рекламні плакати.....	36
3.4 Страхові агенти.....	39
Висновки.....	42
Список використаних джерел та літератури.....	45
Додатки.....	52

ВСТУП

У наш час існує багато великих і малих приватних компаній, що спеціалізуються на страхуванні життя та здоров'я, заробітку, рухомого та нерухомого майна. До того ж, відіграє велику роль і соціальне, себто державне страхування, що переслідує мету в загальному підвищенні рівня життя та, зокрема, підтриманні фінансових можливостей населення, що зіштовхнулося з певним видом ризику чи нещастя, які витікають з постійних політичних, демографічних та економічних змін.

В історичному розрізі виникає багато запитань щодо виникнення форм фінансового захисту та їхньої еволюції на території Російської імперії, зокрема, страхової діяльності. Відсутність узагальнюючих історіографічних праць щодо цієї тематики (на теренах імперії) та малодослідженість організації страхової діяльності (на українських теренах) обумовили **актуальність** цього дослідження.

Мета роботи – дослідити історію формування та розвитку страхування населення Російської імперії протягом XIX – початку XX-го століття.

Для розв'язання цієї мети поставлено такі **завдання**:

- Окреслити початок практики страхування життя у Європі та Російській імперії, зокрема на прикладі страхування робітників промисловості;
- Дослідити, як було організовано популярні види страхування майна;
- Проаналізувати рекламні інструменти страхових товариств та особливості діяльності страхових агентів;

Об'єктом роботи є запровадження і розвиток діяльності страхових товариств у XIX – на початку XX століття.

Предметом роботи є страхові товариства Російської імперії, що надавали послуги з різних видів страхувань, а також реклама цих товариств.

В основі **методологічної бази** дослідження лежать загальнонаукові принципи аналізу і синтезу, метод критичного аналізу джерел.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1827 по 1914 рр. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений появою першого акціонерного товариства в Російській імперії, а верхньої – початком Першої Світової війни, коли умови страхування зазнали змін.

Історіографія проблеми дослідження. Єдиної структурованої та систематизованої праці з питання організації страхової діяльності в Російській імперії немає. Проте багато вітчизняних дослідників писали статті на дотичні теми до згаданого вище питання. Так, про державне страхування життя зазначали Походзіло Ю.М., Москаленко О.В., Мельничук О.А., Левін П.Б.. Про взаємне страхування робітників промисловості згадували Стрельбіцький П.А., Баличева Л.В.. А про правовий аспект цієї теми відзначали Лісогорова К.М., Толстов Р.Д., та Гавриленко О.А.. Писалися й статті щодо рекламної діяльності страховиків такими авторами як Сусякова О.Н., та Борзих В.М.

Джерельна база дослідження. З огляду на неповний або частковий розгляд досліджуваної нами проблеми в історіографії, основний масив інформації щодо організації страхової діяльності був почерпнутий з опублікованих джерел. А саме такі матеріали як: статuti акціонерних товариств, що становлять для нас найбільший інтерес, рекламні плакати страховиків, а також праці тогочасних дослідників страхування та загальної економіки Російської імперії – Литвинов-Фалинський В.П., Бертгольдт Г.В., Віцин А.І., Озьоров І.Х. Також були використані київські путівники, доповіді страхових товариств та низка інших джерел.

Структура роботи зумовлена її метою та поставленими завданнями.

Робота складається з трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. У першому розділі досліджується організація страхування життя на прикладі робітників промисловості, встановлюються причини неактуальності акціонерних товариств для більшості робітників та згадується законодавчий аспект державного страхування. В другому розділі окреслюються основні тенденції у тогочасному страхуванні з певним аналізом статутів страхових товариств. В третьому розділі аналізуються рекламні інструменти страхових товариств: страхові дошки, оголошення, плакати та агенти. В додатках наведені важливі для контексту нашого дослідження таблиці, приклади рекламних оголошень, плакатів та страхових дошок.

I. Впровадження страхування життя на промисловості: європейський та російський досвід

Одностайної думки про етапи функціонування страховиків в Європі або в Російській імперії у вітчизняній історіографії немає. Як немає і єдиного поняття “страхової діяльності”. Варто наголосити, що “страхова діяльність” – це дуже широке поле, яке потребує власної систематизації, упорядкування та уточнень. Розбираючись у наявній тематичній історіографії про страхову справу, можна потонути в розгалуженнях цієї теми: соціальне державне страхування, акціонерне страхування себто приватне, земське страхування, земське медичне страхування, взаємне промислове (робітниче) страхування, страхування майна від вогню, граду або повіней, транспортне страхування і так далі. Спеціальна література переповнена дотичними до страхової діяльності категоріями, в яких потрібно розумітися, аби працювати над таким дослідженням.

Тож, на початку треба зауважити, що приватне страхування життя в цілому не знаходило особливого попиту серед всього населення імперії впродовж розглянутого XIX століття, на відміну від інших видів страхувань. Причини цього будуть детально описані нижче, проте слід попередньо зауважити, що акціонерне страхування заміщалося в основному взаємними робітничими товариствами із страхування. Проте, краще слів скажуть лише цифри: станом на 1899 рік, всіма існуючими приватними російськими товариствами, що займалися страхуванням життя (інша назва – страхування капіталів і доходів) було застраховано 21 114 людей¹. Можна припустити, що в межах всієї імперії – це досить мало. Звертаємо вашу вагу, що це цифри станом на 1899 рік, коли інші види страхування, про які буде йти мова далі в цьому дослідженні, вже набрали обертів і мали багатомільйонні капітали та сотні тисяч клієнтів за своє існування в XIX – на початку XX століття. Забігаючи наперед, слід сказати, що, звісно, позитивна динаміка з акціонерного страхування життя відбулася. Але відбулася вона лише наприкінці XIX

¹ Б.А. Иностранные компании и страхование жизни в России. – Спб, 1901. – С. 8.

століття. Якщо подивитися на фінансову ситуацію цього типу страхування, то можна побачити (див. додаток № 4), що з 1891 по 1898 йде невинне зростання кількості страхувань життя, що проявляється у збільшенні капіталів відповідних товариств: від 6,6 млн рублів, до 38,1 млн рублів. Мабуть, люди почали розуміти, що це давало можливість нащадкам померлої людини протягом певного часу отримувати фінансову допомогу. Це особливо допомагало тим сім'ям, в яких ця людина була єдиним годувальником. Неодмінно, популяризації цього виду страхування сприяла і рекламна діяльність страховиків наприкінці століття. Підтвердження цьому знаходимо в статті, присвяченій рекламі в Харківській губернії XIX – XX століття: «Якщо у 70-ті - 80-ті рр. XIX ст. це рекламування послуг щодо страхування майна від вогню, транспортування вантажу, то у дев'яності роки XIX ст. з'являються оголошення про страхування капіталів»². Ще одне підтвердження пізньої актуалізації страхування життя наводить дослідник О. Поплавський: станом на 1894 рік, до найбільших за обсягом доходів акціонерних товариств ввійшли не ті, що займалися страхуванням життя, а ті товариства, що спеціалізувалися на страхуванні від вогню та транспорту³ (див. додаток № 3). Але постає логічне питання, а що ж було із цим типом страхування до 1891 року?

Дослідники відрізняються тим, як вони визначають початок страхування життя в Російській імперії. Хтось вважає таким початком 1861 рік (Походзіло Ю.М.), інший – 90-ті роки XIX-го століття (Москаленко О.В), третьому досліднику більше до душі дата у 1903-й рік (Мельничук О.А.). Проте нашою задачею є обґрунтування, яка з цих дат є найбільш логічною та притаманною для цього феномену. А також потрібно розібратися, звідки він прийшов та які причини актуальності на межі XIX-XX-го століть цьому сприяли.

Так, Юрій Походзіло зазначає, що інститут соціального страхування

² Гнезділо О.С. Харківська реклама другої половини XIX ст. – початку XX ст (за матеріалами «Харківських календарів») // Науковий журнал «Краєзнавство». – 2005. - № 1/4. – С. 86.

³ Поплавський О.О. Аналіз діяльності акціонерних страхових товариств у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2015, Вип. 2. – С. 276.

життя виникає у 60-х роках ХІХ-го століття: «це обумовлено встановленням капіталістичного способу виробництва, бурхливим розвитком промисловості як у Європі, так і на українських землях у складі Російської імперії»⁴. Проте докорінно іншу думку має Олена Москаленко. У своїй праці вона зазначає, що зародження соціального страхування на теренах України припадає на 90-ті роки ХІХ століття⁵ - і знову ж таки, через збільшення фабрично-промислової діяльності. В принципі, ми можемо погодитися із запропонованими причинами, бо вони є логічними та цілком виправданими - індустріалізація в Російській імперії (особливо період 1830-1860) та укладання капіталістичного устрою створювали певні соціальні ризики, перед якими населення (в даному випадку новий соціальний прошарок - працівники заводів та фабрик) залишалися незахищеними. Такими «ризиками» були: економічний – спад виробництва, економічна криза та професійний, який є найактуальнішим для тогочасних умов праці – втрата працездатності, здоров'я чи навіть життя⁶. «...Быстро движущиеся части машин, высокая температура... применение электричества... перемещение значительных тяжестей – вот обычная обстановка труда, которая порождает громадное число несчастных случаев...»⁷ - логічно припустити, що така незахищеність не могла влаштовувати саме найманого робітника, бо в разі втрати своєї роботи через нещасний випадок, людині просто-напросто неможливо фінансово підтримувати себе або свою родину. Як і запевняє О. Мельничук: «соціальне страхування покликане було забезпечити застрахованого від ризику втрати заробітку в широкому значенні цього слова»⁸.

⁴ Походзіло Ю.М. Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку ХХ століття: історико-правовий аспект. // Право та інновації. – 2016. - № 4 (16). – С. 32.

⁵ Москаленко О.В. До питання про правові витоки соціального страхування населення в Україні. // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. - № 2 (77). – С. 81.

⁶ Походзіло Ю.М. Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку ХХ століття: історико-правовий аспект. // Право та інновації. – 2016. - № 4 (16). – С. 32.

⁷ Литвинов-Фалинський В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 228.

⁸ Мельничук О.А. З історії соціального страхування у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. – 2006. – № 10. – С. 70.

Саме тому, на середину XIX століття страхування своєї працездатності та загалом життя набувало актуальності серед робітників промисловості, особливо – важкої. Важливо підкреслити, що ні один прошарок населення Росії більше не потребував такого захисту.

1.1. Європейський досвід

А поки в Російській імперії це питання «настоювалося» в суспільстві та не вирішувалося на законодавчому рівні, в Європі низка країн почала запроваджувати соціальне страхування для робітників у законодавче поле. Важливо підкреслити, що функціонування цієї діяльності в імперії хронологічно не йде “нога в ногу” із європейським варіантом цієї справи. Так, Німеччина стала одним із зразків для наслідування:

Менш ніж за 10 років канцлер Бісмарк створив завершену систему соціального страхування... закон про страхування на випадок хвороби (1883 р.); закон про страхування від нещасних випадків на виробництві (1884 р.); закон про страхування на випадок старості та інвалідності (1889 р.)⁹.

Варто зазначити, що німецький приклад не був найкращим в Європі чи то в світі. Такі закони трохи раніше чи трохи пізніше впроваджувалися по порядку на всьому європейському континенту¹⁰. Зокрема, П.Б. Левін зазначав, що «вперше серед капіталістичних країн фабричне законодавство з питань праці було введено у Великій Британії. Законодавчо регулювалися тривалість робочого дня, питання охорони та гігієни праці, впроваджувалося обов’язкове страхування...»¹¹. За нею, до таких реформ залучилися й інші передові європейські країни: Швеція та Франція. Треба додати, що загалом інститут соціального страхування життя знайшов своє поширення в Англії та Франції ще у XVIII столітті, коли створювалися місцеві товариства взаємодопомоги

⁹ Походзіло Ю.М. Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку XX століття: історико-правовий аспект. // Право та інновації. – 2016. - № 4 (16). – С. 33.

¹⁰ Мельничук О.А. З історії соціального страхування у другій половині XIX – початку XX ст. // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. – 2006. – № 10. – С. 71.

¹¹ Левін П.Б. Розвиток форм соціального захисту та формування елементів соціального страхування в Україні. // Історія народного господарства та економічної думки України. Вип. 39-40. / Ред. Дерев’янкін Т.І. – Київ, 2005. – С. 147.

(Societes de secours mutuels та Compagnonages), які через добровільне страхування мали на меті матеріально забезпечити членів товариства у випадок хвороби¹². Так чи інакше, але одна з перших країн, яка ініціювала обов'язкове страхування (проте лише для гірників) стала Пруссія – 1854 рік, за нею Бельгія – 1868 рік та Франція – 1894 рік. З плином часу, європейські підприємці з різних сфер промисловості розуміли недоцільність одноосібної фінансової відповідальності щодо травмованих робітників, тому почали створювати добровільні товариства страхування. Наприклад, у Німеччині на початок 80-х років XIX століття було вже понад 50 добровільних товариств взаємодопомоги. Логічним завершенням цих товариств стали вищеназвані німецькі закони 80-х, які запроваджували обов'язкове страхування¹³. Можна виокремити, що саме після Німеччини ряд європейських країн також приймають свої закони щодо обов'язкового страхування промисловців будь-якої ланки: Австрія (1888 р.), Норвегія (1894 р.), Фінляндія (1895 р.), Швеція (1898 р.), Іспанія 1900 р.), Голандія і Бельгія (1901 р.)¹⁴. Для загального окреслення потужності Російської імперії в світі у сфері страхування в період 1855 – 1895 років, можна навести таблицю І.Озьорова (див. додаток № 1), за якою, на кінець XIX століття імперія посідала шосте місце, залишаючи поперед себе Англію, Америку, Німеччину, Францію та Австро-Угорщину.

1.2. Впровадження страхування життя на промислових підприємствах Російської імперії

Говорити окремо про українські терени в даному часовому проміжку, як ми розуміємо, неможливо без контексту Російської імперії. Як би там не було, але Східна та Південна частини України у XIX-XX століттях були важливим економічним центром імперії. «Загальна кількість фабрик та заводів в українських губерніях протягом 1860-90-х рр. збільшилась із двох до восьми

¹² Мельничук О.А. З історії соціального страхування у другій половині XIX – початку XX ст. // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. – 2006. – № 10. – С. 71.

¹³ Там само. – С. 72.

¹⁴ Там само.

тисяч»¹⁵. Можемо лише уявляти ту цифру, у скільки разів збільшилась кількість робітничого прошарку населення, яке потрібно було страхувати в майбутньому. В контексті нашого дослідження, буде дуже важливим сказати, що законодавство Російської імперії щодо трудової діяльності людини на заводах та фабриках на ті часи повністю не врегульовувало всіх моментів, як от умови праці на тогочасному виробництві, адже вони залишали бажати кращого:

Во всех промышленных заведениях в большей или меньшей степени наблюдается плохое качество вдыхаемого ... воздуха вследствие переполнения его дымом, газами, парами, пылью; резкое различие в температурах – условия ... свойственные промышленным заведениям, рабочие помещения которых чаще всего тесны, плохо вентилируются, почти никогда не очищаются и плохо освещаются¹⁶.

Більше того, не врегульовувало законодавство і «тривалість робочого дня, обмеження застосування дитячої та жіночої праці, порядок роз'язання спірних питань між промисловцями та найманими працівниками»¹⁷. Таким чином, проблема страхування життя та працездатності робітника промисловості, звісно, не була на останньому місці.

Повертаючись до дати початку розвитку соціального страхування життя, Юрій Походзіло запропонував вважати таким у Російській імперії 1861 рік, бо саме тоді вийшов закон «Про обов'язковий заклад допоміжного товариства на казенних гірничих заводах»¹⁸. Логічно припустити, що люди, які працювали на державних гірничих заводах, через особливо небезпечні умови праці підпадали під величезний ризик втрати здоров'я чи навіть життя. Підтвердженням виступають слова дослідниці з цього приводу: «Так, із 465 990 осіб, зайнятих у гірничо-заводській промисловості, в 1894 р. 8 231 отримали каліцтво і 371 –

¹⁵ Походзіло Ю.М. Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку ХХ століття: історико-правовий аспект. // Право та інновації. – 2016. - № 4 (16). – С. 33.

¹⁶ Литвинов-Фалинський В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 228.

¹⁷ Походзіло Ю.М. Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку ХХ століття: історико-правовий аспект. // Право та інновації. – 2016. - № 4 (16). – С. 33.

¹⁸ Там само.

смертельну травму»¹⁹ - і це лише офіційно. Саме тому в законодавче поле щодо соціального страхування вперше ввели закон, який врегулював відшкодування збитків, завданих через небезпечність самої праці. Відповідно до нього, певна частина зарплатні працівника (це могло бути 2, 3, 5, або 7%) відправлялася у страховий фонд і там акумулювалася до настання нещасного випадку. Здавалося б, ця дата логічно аргументована і ми можемо погоджуватися із нею. Проте, з іншої сторони, можемо і не погодитися із дослідником щодо запропонованою датою “початку” соціального страхування в Російській імперії. Оскільки треба розуміти, що “початок” регламентує систематичне продовження певних дій – в нашому випадку кореляцію, видозміни та додавання нових законодавчих приписів або законів щодо врегулювання соціальної страхової справи в Російській імперії. Адже розробити повний законопроект, який врегулював би всі сфери страхування та повністю контролював цю діяльність, Російська імперія, очевидно, що не змогла б, оскільки на це пішло б багато років. А виходячи з тих умов, що до недавня основу імперії становило кріпацтво, то таких думок щодо страхування передчасно взагалі і не могло існувати. Цілком очевидно, що закон 1861 року був “слабким” і багато чого не торкався у сфері страхової діяльності.

Натомість, в проміжку часу між 1861 – 1903-м роком нічого нового не було зроблено, аби повноцінно ввести таке страхування на державний регламентований рівень. Про це нам свідчить один із російських політичних діячів та авторів законів Російської імперії щодо страхування робітників (1912 року) Литвинов-Фалинський Володимир Петрович: «... у нас промышленные заведения уносят гораздо больше жертв, чем в прочих странах, где на возможное предотвращение несчастных случаев обращено должное внимание»²⁰. Таким чином, в межах 50 років ми маємо “застій” в законодавчій базі щодо страхування життя та здоров’я промисловців.

¹⁹ Москаленко О.В. До питання про правові витоки соціального страхування населення в Україні. // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. - № 2 (77). – С. 82.

²⁰ Литвинов-Фалинський В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 237.

Проте вже 2-го червня 1903 року у Російській імперії виходить закон “О вознаграждении увечных рабочих», за яким офіційно регламентується фінансова відповідальність власника промислового об’єкту щодо нещасного випадку робітника під час праці; встановлювалося обмеження на виплату – не більше 2/3 від щорічної заробітної плати; відбулося пришвидшення судового процесу шляхом скорочення бюрократичних ланок; тепер постраждалий користувався правом “бідності” на всьому шляху до отримання компенсації; незалежною фабричною інспекцією відбувалася перевірка “мирних угод” між робітником та страхувальником чи власником фабрики; та ряд інших нововведень²¹ – весь цей комплекс законодавчих приписів вперше в Російській імперії створює більш-менш цілісну картину “початку” соціального страхування і, так чи інакше, намагається поставити постраждалого на один рівень з іншою стороною такого фінансового конфлікту. Як додає дослідник О.Мельничук щодо закону 1903 року: «Це – перший закон, в основу якого було покладено принцип обов’язкового страхування»²². Отож, назвати 1861 рік “початком” функціонування соціального страхування в імперії або 90-ті роки XIX- го століття доволі важко.

Оскільки на законодавчому рівні питання соціального страхування промислових робітників не вирішувалося до 1903-го року, а це питання було доволі соціально нагальним, активізувався рух приватних (акціонерних) страхувань. Вже у 80-х роках XIX століття на територію Південної України потрапляють приватні загальнострахові товариства, що починають страхувати працівників виробництва в Одесі на добровільних засадах. Проте, Юрій Миколайович Походзіло зазначає, що така форма відшкодування збитків була актуальна лише для середнього виробництва. Так, робітники малих підприємств не могли собі дозволити приватне страхування, тому що страховий фонд формувався лише для одного підприємства, в якому всі мали вносити

²¹ Литвинов-Фалинський В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 208.

²² Мельничук О.А. З історії соціального страхування у другій половині XIX – початку XX ст. // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. – 2006. – № 10. – С. 73-74.

регулярний платіж. А оскільки в малому виробництві було задіяно невелика кількість людей, то, очевидно, що сформувати достатній фонд для функціонування страхових виплат – було неможливо через брак фінансових ресурсів. В свою чергу, великі підприємства не вважали за потрібне користуватися послугами приватних товариств, оскільки таке підприємство брало всі витрати по відшкодуванню збитків своєму робітнику виключно на себе, аби втримати штат працюючих у себе²³. Саме тому, повертаючись до початку цього розділу, приватне страхування життя не набувало належної актуальності серед населення, зокрема – серед робітників промисловості. Проте згодом, подібні страхові товариства все ж почали функціонувати в Миколаєві та Херсоні, надаючи свої послуги як промисловцям, так і іншим категоріям населення.

Треба сказати, що справжня сутність вирішення конфліктних справ, що виникають між роботодавцем та постраждалим робітником на підґрунті страхових виплат є дуже складним та однозначним для останнього. Так, у разі настання нещасного випадку, постраждалий робітник звертався з позовом до суду проти власника промислового об'єкту (якщо останній не бажав виплатити певну суму грошей добровільно). Проте розгляд таких справ міг тривати роками, оскільки робітнику потрібно було довести, що ця травма сталася саме через нещасний випадок, а не через власну необережність. Також, сюди додається бюрократична черга, оскільки станом на 1903 рік (до Закону 1903 року) в Російській імперії було застраховано понад один мільйон промислових робітників²⁴. Логічно припустити, що величезна кількість справ набивалася в судах для розгляду і створювалися відповідні черги. Таким чином, почалася практика укладання згаданих вище “мирних угод”, за якими робітники за непристойно малу виплату від власника фабрики чи страхового товариства відмовлялися від будь-яких претензій.

²³ *Походзіло Ю.М.* Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку XX століття: історико-правовий аспект. // *Право та інновації*. – 2016. - № 4 (16). – С. 33.

²⁴ *Литвинов-Фалинський В.П.* Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 94.

Інша практика – шляхом страхування своїх робітників, власники промоб’єктів перекладали всю відповідальність щодо фінансових витрат на приватне страхове товариство. Проте від таких “перекладань обов’язків” постраждалі найманці аж ніяк не вигравали - все продовжувалося так само: довгі суди та принизливі мирні угоди, що не відповідали зробленим фізичним, фінансовим та моральним збиткам²⁵.

Не меншою проблемою для акціонерних товариств стало і підняття цін на страхування від нещасного випадку під час роботи. Так, станом на 1901 рік в Російській імперії зібрані кошти для страхових виплат від робітників вираховується у 4-х мільйонах рублів.²⁶ Так, у 1890 році внесок робітника в страховий фонд становив 1 р. 87 к., проте виплати страхових внесків постраждалим за рік становлять біля 35% від фонду, тобто залишок біля 65% - це власний прибуток приватного страхового товариства. Але вже за 11 років ситуація дещо змінюється. В 1901 внесок робітника в страховку становив 4 р. 23 к., і виплати страховими товариствами за рік становили 81% від загальних страхових зборів. Тобто, 19% - це, знову ж таки, прибуток товариств – а це близько 750 000 рублів від 4-х мільйонів, зібраних в цьому році²⁷. Як бачимо, через вищеописані проблеми акціонерне страхування не змогло якісно виконувати роль “захисника” постраждалого промислового робітника, по суті, замінюючи обличчє роботодавця на судових справах чи у “мирних договорах”, а тому і не знаходило належної підтримки та попиту серед працюючих на заводах та фабриках.

Менше з тим, паралельно із приватними (акціонерними) товариствами активізувався рух взаємних промислових страхувань, що було прийнятним для малого та великого виробництва. Воно полягало у тому, що декілька промислових об’єктів “об’єднувалися” – створювали власний фінансовий фонд, який поповнювався певними частками від заробітних плат працівників цих

²⁵ Литвинов-Фалинський В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 94.

²⁶ Там само. – С. 210.

²⁷ Там само. – С. 211.

об'єднаних промислових товариств. Така система була і дешевшою для самих застрахованих, і набагато якіснішою у страхових виплатах, оскільки вона не передбачає отримання власного прибутку. Саме це дозволяє зменшити регулярний страховий платіж для робітника та без перешкод отримувати йому страхову виплату, у разі настання нещасного випадку під час праці. Так, на українській території у 1898 р. було створено Харківське робітниче товариство взаємодопомоги, що об'єднувало функції професійної спілки і страхової установи²⁸, а у 1899 році почало діяти Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасних випадків²⁹.

Щодо подальшого розвитку діяльності взаємних страхувань прогнозував Литвинов-Фалинський: «В виду особых преимуществ взаимного, по сравнению с коммерческим, страхования, а главное его относительной дешевизной эта форма страхования получит ... самое широкое развитие»³⁰. Така думка, можна сказати, втілилася в реальність, якщо подивитися на пізнішу статистику охопленого ринку між двома видами страхування (взаємне та акціонерне), то можна побачити, що станом на 1913 рік було проведено страхових операцій на 21 млрд. рублів. Із цього на долю взаємних товариств припадало 37%, на акціонерні – 63%³¹. Треба підкреслити, що ця статистика стосується саме всіх видів страхувань, а не тільки по страхуванню життя. Проте цифра у 37% - це, насправді, не так і мало. Те, що акціонерні товариства попри свої мінуси в роботі із промисловими робітниками охоплювали більший ринок пояснюється тим, що акціонерні товариства успішно займалися іншими достатньо прибутковими видами страхування, мова про які піде далі.

Підводячи попередні висновки, варто наголосити на тому, що приватне страхування життя практично не існувало до 90-х років XIX століття, оскільки

²⁸ Москаленко О.В. До питання про правові витоки соціального страхування населення в Україні. // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. - № 2 (77). – С. 81.

²⁹ Там само.

³⁰ Литвинов-Фалинський В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: 1904. – С. 226.

³¹ Стрельбицький П.А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003, № 2. – С. 269.

нагально лише один прошарок суспільства в Російській імперії цього потребував – промисловці. Але в основному їх обслуговували інші види товариств – взаємні, через вищеназвані переваги перед акціонерними товариствами. Проте не можна виключати факт існування надання послуг у сфері страхування життя саме приватними товариствами. Очевидно що, вони перебивалися приватними замовленнями на страхування життя та провадили більш прибуткову діяльність в інших сферах страхування. Проте також слід зауважити, що саме товариства взаємного страхування стали підґрунтям становлення державного соціального страхування у 1903-му році, такого страхування, що вже існувало в інших європейських державах. Пропонуємо вважати цю дату початком соціального страхування в Російській імперії. Те, чого раніше не існувало, те, через що виливалась ціла низка проблем між роботодавцем та робітником, що, в свою чергу, могло знижувати економічну могутність імперії тепер зійшло нанівець законом від 1903-го року. Тепер, варто перейти до інших видів страхувань, що становлять інтерес для цього дослідження.

II. Основні тенденції у страхуванні майна у XIX – XX століттях

2.1. Страхування від пожеж

Не тільки життя та здоров'я працівників промисловості було виключним предметом уваги зі сторони приватних страхових товариств. Треба наголосити, що акціонерне товариство – це бізнес, налаштований на отримання фінансового прибутку, тому такі типи страховиків розширяли свій кут погляду на існуючий ринок і намагалися надавати свої послуги не тільки робітникам і страхували не тільки здоров'я та життя. Так, одним із найпоширеніших видів страхування було страхування від вогню. Можна припустити, що масове поширення страхування такого типу впливає через домінування використання відкритого вогню в будівлях для освітлення, опалення або приготування їжі, а також слабкий рівень протипожежної безпеки як такої (принаймні станом на 60-ті роки) , та навіть небезпечне містобудівництво: «звільнення селян призвело до ... збільшення кількості будинків. Нові будівлі почали впроваджуватися в середину селищ, зближаючи тим самим будови між собою. Тому неважко було передбачити збільшення кількості пожеж...»³².

Перше акціонерне товариство, що надавало свої послуги саме з такого страхування було засновано у 1827 році і мало назву «Російське страхове товариство від вогню», а вже у 1835 році створюється «Друге Російське страхове товариство від вогню». Насправді, ці товариства складно назвати приватними, оскільки вони мали тотальний контроль та опіку з боку адміністрації імперії: товариства мали виключну монополію на свою діяльність майже в усіх губерніях Російської імперії, а також вони не платили податків у скарбницю держави. Підтвердженням цих тез знаходимо в «Установі Другого Російського страхового товариства від вогню» і розуміємо, що до 60-х років тільки це товариство мало право працювати майже в усіх українських губерніях: «... общество ... пользуется исключительным правом принимать на свой страхъ от пожаров имущества в следующих губерниях:

³² Лисогорова К.М. Правова регламентація страхування в Російській імперії в XIX – на початку XX ст. // Актуальні проблеми державного управління – 2008, № 2. – С.389.

Екатеринославской, Киевской, Полтавской, Херсонской, Черниговской...»³³ і в інших губерніях імперії, а також нижче: «Никакое страховое общество не может простираť своих действий на означенные губернии...»³⁴, «В продолжении означенного срока [20 років] освободить Общество от всякого налога...»³⁵. Саме через такі владні «послуги», ці товариства стали справжніми гігантами та монополістами у своїй справі вже через декілька років. Організації, що виникали в проміжок 30-х – 60-х років часто не встановлювали із владою спільних зв'язків, і часто, не витримуючи конкуренції – банкрутували³⁶. Проте були і такі, що з'являлися під покровительством влади імперії і успішно займалися своєю діяльністю. До таких можна віднести: акціонерне товариство «Життя», «Російське транспортне і страхове товариство», «Саламандра», «С.-Петербурзьке товариство страхувань» та «Московське страхове товариство від вогню»³⁷. Всі ці товариства були «столичними» - головне представництво товариств знаходилися або в Москві або в Санкт-Петербурзі, а філії відкривалися по всіх містах імперії.

Проте ця ситуація докорінно змінюється у 1860-х роках. Саме тоді відбулися реформи земського самоврядування та додалася міська реформа 1870 року. Ці нововведення сприяли припиненню монополізації страхового ринку Російської імперії, оскільки до компетенції земств, окрім піклування про розвиток торгівлі і промисловості та управління сільським господарством, було включено і страхування майна на місцях (в основному – селянських будівель)³⁸. До того ж, після цих реформ з'являються акціонерні товариства, що діють в умовах ринкових відносин та чесної конкуренції. Зокрема, після Положення 1864 року «Про взаємне земське страхування» земське управління розпочало займатися цією справою в межах своєї територіальної юрисдикції, утворюючи власні

³³ Учреждение второго российского страхового от огня общества. – СП 6, 1845. – С. 19-20.

³⁴ Там само. – С. 20.

³⁵ Там само. – С. 7.

³⁶ Толстов Р.Д. Страхова справа і страховий ринок Росії та України (XIX – початок XX ст) // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005, Вип. 37-38. – С. 162.

³⁷ Там само. – С. 163.

³⁸ Там само.

взаємні страхові товариства від вогню.³⁹ Так, з 1860-х років на українських теренах діяли земські товариства взаємного страхування від вогню (у Полтаві, Фастові, Києві, Одесі та Харкові).⁴⁰ Крім того, земські товариства могли укладати договори щодо страхування від крадіжок зі зломом, транспортного страхування, сільськогосподарського, а не тільки від пожеж⁴¹.

Загалом, принцип роботи земського страхування не виходив за рамки класичного принципу акумулювання грошей: він полягав у формуванні особливого грошового капіталу, з якого виплачувалася винагорода власникам застрахованих будівель, ушкоджених чи знищених внаслідок пожежі. Страховий капітал акумулювався за рахунок внесків, що надавалися власниками застрахованих споруд. Важливо наголосити, що такі земські товариства, як і будь-які інші товариства взаємного страхування – це некомерційна установа за своєю суттю, і яка не переслідує власний заробіток (на відміну від акціонерних товариств). Найголовнішим завданням земського товариства по страхуванню від пожеж, як запевняє Лариса Вікторівна Баличева – це піклуватися про благо населення, призначати більш низькі премії, надавати допомогу погорільцям, а також проводити заходи пожежної безпеки...»⁴².

Проте з нашої сторони буде наївним вірити в благородність місцевих чиновників. Підходячи до цього питання з певною критичністю, можна віднайти логічну відповідь у статті дослідниці на це питання: земства робили все можливе, аби запобігти великим видаткам з боку постраждалих від вогню. А це було можливо зробити лише одним способом – максимально зменшити ймовірність загоряння за допомогою завчасних запобіжних заходів, витрати на які були значно меншими, ніж відшкодування збитків людині, у якій згорів дім,

³⁹ Баличева Л.В. Діяльність українських губернських земств в сфері взаємного страхування від вогню. // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 38. Серія: історія та географія / Ред. Плиско Л.М. – Харків, 2010. – С.39.

⁴⁰ Лісогорова К.М. Правова регламентація страхування в Російській імперії в ХІХ – на початку ХХ ст. // Актуальні проблеми державного управління – 2008, № 2. – С. 390.

⁴¹ Гавриленко О.А. Правові основи майнового страхування в українських губерніях Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст. // Право і безпека – 2013, №3. – С 7.

⁴² Баличева Л.В. Діяльність українських губернських земств в сфері взаємного страхування від вогню. // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 38. Серія: історія та географія / Ред. Плиско Л.М. – Харків, 2010. – С.40.

наприклад⁴³. Слід підкреслити, що свою увагу на завчасне запобігання пожежам і становленню більш дієвих засобів пожежної безпеки, акцентували не тільки земські страховики, а й акціонерні. Загалом, акціонерним товариствам піклування про це було найвигіднішим, оскільки їх власний заробіток був у прямій залежності від ризику виникнення пожеж. Отож, таке «піклування» про протипожежний стан знаходимо в «Трудах первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела». В цій праці можна побачити доповіді акціонерного страхового товариства «Росія», яке пропонувало наступні нововведення для покращення пожежної ситуації в імперії: «Про обов'язкове встановлення на фабриках та заводах пожежної сигналізації»⁴⁴, «Про можливість заміни, у випадках ізоляції приміщення залізних дверей дерев'яними, обшитими по повсті залізом або жерстю»⁴⁵, Про встановлення норм відстані між будівлями різного роду для забезпечення ізоляції від пожеж⁴⁶. Аби чіткіше розуміти фінансову доречність завчасного запобігання пожеж, слід роздивитися таблицю Станіслава Тараненко, в якій дослідник наводить абсолютні цифри на державні витрати на пожежну безпеку (див. додаток № 2). Як бачимо за нею, середні витрати на пожежні заходи у Лівобережній та Південній України за 1885 рік становить 58 280 тис. рублів, у 1895 – 56 498 тис. рублів. Тепер звертаємося до

⁴³ *Баличева Л.В.* Діяльність українських губернських земств в сфері взаємного страхування від вогню. // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 38. Серія: історія та географія / Ред. Плиско Л.М. – Харків, 2010. – С.40.

⁴⁴ Доповідь страхового товариства «Росія». Про обов'язкове встановлення на фабриках та заводах пожежної сигналізації // Труды первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела. – СПб, 1897. – С. 187.

⁴⁵ Доповідь страхового товариства «Росія». Про можливість заміни, у випадках ізоляції приміщення залізних дверей дерев'яними, обшитими по повсті залізом або жерстю // Труды первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела. – СПб, 1897. – С. 198.

⁴⁶ Доповідь страхового товариства «Росія». Про встановлення норми відстані між будівлями різного роду для забезпечення ізоляції від пожеж // Труды первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела. – СПб, 1897. – С.202.

«Збірника касаційних рішень у справах про стягнення пожежних збитків за 1867 – 1880 рр». Так, у 1878 році акціонерним товариством «Якір» через страхування зернового хлібу, господарського приладдя та худоби були сплачені збитки за пожежу – 3 112 рублів – і це лише одному з тисячі випадків, що стаються щорічно в Російській імперії⁴⁷. Інший випадок 1879 року: «Варшавське страхове від вогню товариство» відшкодувало 5 475 рублів фабричному дому за пожежу на промисловості⁴⁸. На останок, випадок 1874 року: «Страхове від вогню товариство» заплатило 12 000 рублів купцю за застрахований товар, який згорів в одному із складів⁴⁹. Як бачимо, потрібна лише невелика кількість таких приватних випадків, аби перевалити за кількість грошей, яку щорічно вкладали у запобіжні від вогню заходи для цілої губернії. Цілком очевидно припустити, що заходи протипожежної безпеки в губерніях Російської імперії були на досить високому рівні, через бажання економити гроші як місцевої влади так і акціонерних товариств. Все ж таки, витрати постраждалим від вогню та витрати на применшення можливості виникнення вогню значно різняться – і це ми бачимо на наведених вище прикладах.

Не зважаючи на усю можливу конкуренцію як між земськими товариствами так і приватними, страхування від вогню все більше і більше завойовувало прихильність населення. За даними, що наводить Лариса Баличева, у Харківській губернії станом на 1891 рік від пожеж було застраховано 1 223 000 будівель.⁵⁰

Не менш важливим буде сказати, що земське та акціонерне страхування мали подібний спосіб організації своєї роботи – обидва типи товариств мали власні статuti, що утверджувалися МВС і в яких містилося «сортування» будівель для страхування за родом матеріалів, з яких вони зроблені, за їх

⁴⁷ *Бертгольдт Г.В.* Збірник касаційних рішень у справах про стягнення пожежних збитків за 1867 – 1880 рр. – Москва, 1881. – С. 303.

⁴⁸ Там само. – С. 67.

⁴⁹ Там само. – С. 89.

⁵⁰ *Баличева Л.В.* Діяльність українських губернських земств в сфері взаємного страхування від вогню. // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 38. Серія: історія та географія / Ред. Плиско Л.М. – Харків, 2010. – С.40.

господарським призначенням та за їх відстанню від інших будівель⁵¹, також в них містилися всі основні правила надання послуг, перелік обов'язків сторін, та інші організаційні моменти. Так, наприклад, звертаючись до статуту акціонерного «Другого Російського страхового товариства від вогню» можна побачити, які предмети не бралися до страхування цим товариством: будь-які фінансові документи, державні облігації, золото та срібло в монетах, дорогоцінні коштовності, медалі, картини, порох або будь-які інші легкозаймисті речовини⁵². Насправді, список не прийнятних до страхування речей в товариствах був майже однаковим – теж саме знаходимо в статутах «Московського страхового від вогню товариства»⁵³, та «С.-Петербурзького страхового від вогню товариства»⁵⁴. Однак нас цікавить вищезгадане «сортування» будівель для страхування. Яскравим прикладом виступає статут вже згаданого «Другого Російського страхового товариства від вогню». В ньому ми знаходимо цілі параграфи, присвячені правильній оцінці для застрахування споруд. Таким чином бачимо: плата страхових внесків встановлюється в залежності від більшої чи меншої міри можливості спалаху пожежі, в свою чергу, ця міра залежить від: матеріалів стін, матеріалів крівлі, від жителів цього будинку, від їх ремесла, від «наповнення» будівлі предметами, та від сусідства з іншими спорудами⁵⁵. Так, статут розподіляє будівлі: категорія 1 – це будинки кам'яні або цегляні, з міцною крівлею у вигляді черепиці, заліза, шифра або свинця; категорія 2 – це будинки кам'яні, але мають крівлю з дерева або паперу; категорія 3 – це будинки дерев'яні але мають міцну крівлю, та інший варіант – дерев'яні будинки з дерев'яною або паперовою крівлею. Останній варіант страхувати, зрозуміло, вийде найдорожче, оскільки імовірність пожежі і її нищівних наслідків – очевидні.

⁵¹ *Баличева Л.В.* Діяльність українських губернських земств в сфері взаємного страхування від вогню. // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 38. Серія: історія та географія / Ред. Плиско Л.М. – Харків, 2010. – С.40.

⁵² Учреждение второго российского страхового от огня общества. – СПб, 1845. – С. 31.

⁵³ Устав Московского страхового от огня общества. – Москва, 1908. – С. 23.

⁵⁴ Устав С.-Петербургского страхового от огня общества. – СПб, 1858. – С. 16-17.

⁵⁵ Учреждение второго российского страхового от огня общества. – СПб, 1845. – С. 34.

Проте велику роль у ціні страхування також відіграють мешканці будівлі або їх ремесло: чи використовують вони вогонь, чи будуть в будівлі легкозаймисті речі, пов'язані з їх ремеслом (тканина, дерево, смола, газ або віск). Також, фактичну роль відіграє статус будівлі – житловий будинок або промисловий об'єкт. Другий обійдеться в найдорожчу ціну для його страхування, оскільки використання печей та парових машин тягне за собою величезний ризик виникнення пожежі (як от заводи, фабрики, мануфактури, вітряки, кузні, пивоварні, винокурні тощо). Одним із додаткових факторів оцінки страхування було «сусідство». Якщо, наприклад, будівля знаходиться поряд із дерев'яними об'єктами, що в разі пожежі з легкістю можуть перекинути своє вогнище на застрахований дім, то, знову ж таки, ціна страхування одразу підвищувалася⁵⁶.

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що страховий агент оцінює всі фактори ймовірності займання пожежі та можливі збитки, які вона завдасть. Від цього, власне кажучи, і залежала ціна страхування та щомісячний платіж у фонд страхувальника.

2.2. Транспортне страхування

Переходячи до інших видів, варто сказати про другу основну тенденцію у сфері страхувань майна – транспортне. Транспортне страхування включає дві основні гілки такого типу страхування, які ми будемо окреслювати, а саме: морське – страхування кораблів чи суден або їх окремих частин, що перевозять товар морем, річкою чи озером, і страхування цього самого товару або його частини; а також транспортування вантажів – страхування та транспортування поклажу, що здійснюється тим чи іншим страховим товариством.

Логічно розпочати з першої гілки – морське страхування. Його суть полягала у фінансовому забезпеченні морських суден або вантажів, у разі знищення, пошкодження чи будь-якої втрати майна або самого судна. Зрозуміло, що таким видом страхування масово користувалися купці, які мали змогу перевозити свої товари на морському судні а також люди, що передавали

⁵⁶ Учреждение второго российского страхового от огня общества. – СПб, 1845. – С. 34 – 37.

ті чи інші посилки морським шляхом сполучення впродовж другої половини XIX – початку XX століття. Одразу варто зазначити, що на відмінно від інших видів страхувань, саме морське було найрозвиненішим у сфері правової регламентації – існував окремий Статут купецького водоходства⁵⁷. Інші ж види страхувань, в основному, юридично регламентувалися лише умовами страхових товариств та їх полісами (договорами товариства і страхувальника). Проте, потрібно розуміти, що Російська імперія не була передовою країною щодо розвитку страхової справи, і російській Статут купецького водоходства міг не вирішувати більш детальніші ризики для обох сторін страхування. Саме тому в окремих або спірних випадках послуговувалися Гамбурзькими правилами морського страхування⁵⁸. Все ж таки, як зазначає Іващенко О., нормативна база морського страхування в Росії до початку XX століття суттєво застаріла, і багато чого з нього вже не використовувалося на практиці, в наслідок чого страхові товариства все частіше зверталися саме до Гамбурзьких правил⁵⁹.

Проте, всі основні питання зазначалися в полісі: учасники страхування, предмет страхування, його вартість та кількість, чи страхується корабель або його вантаж чи частина вантажу, договір діє у мирний час чи у воєнний, про страховий випадок, чи відповідає страховик за випадок, який вже міг статися або лише за майбутній, маршрут корабля, про страхову премію та процедуру її виплати⁶⁰. Зокрема, в статуті одного із найбільших страхових товариств в імперії – «Надія», що надавали послуги в сфері морського, сухопутного, від вогню страхування, а також транспортування вантажів, зазначено ще деякі пункти, які обговорювалися в полісі перед страхуванням: термін дії страхування, премія страхування та на який саме випадок страхується об'єкт чи

⁵⁷ Гавриленко О.А. Правові основи майнового страхування в українських губерніях Російської імперії у XIX – на початку XX ст. // Право і безпека – 2013, №3. – С 8.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Іващенко О.С. Развитие морского страхования во второй половине XIX – начале XX вв. в России // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. – 2019, Т.5 (71). № 1. – С. 51.

⁶⁰ Гавриленко О.А. Правові основи майнового страхування в українських губерніях Російської імперії у XIX – на початку XX ст. // Право і безпека – 2013, №3. – С 8.

об'єкти⁶¹, та ще два пункти, які зазначаються в полісі знаходимо в іншому джерелі: місце завантаження та вивантаження об'єктів страхування та останнім пунктом – інші умови, які сторони страхування бажають зафіксувати⁶².

Проте нас цікавлять конкретні випадки, які підлягають страхуванню, а які, через певні тогочасні страхові правила, не потрапляють у поле відповідальності товариства. Оскільки в самому статуті товариства «Надія» про це не згадується, тому віднаходимо першу відповідь в праці «Договор морского страхования по русскому праву»: «все случаи, происходящие от бури, пожара, столкновения..., нападения неприятелей,... когда необходимо было весь товар или его часть выбросить в море для спасения груза или корабля, ... обмана, ошибки корабельщика или корабельных служителей»⁶³, а другу відповідь – в статуті «Російського товариства морського, річного, сухопутного страхування та транспортування вантажів», де згадується можливість страхування на випадок: підводних каменів, мілини, грому та блискавки, землетрусу, або морських нападів⁶⁴.

Здається, що всі випадки, які можуть статися під час подорожі враховані і покладаються на відповідальність страхового товариства. Проте Олександр Іванович Віцин у своїй дисертації наголошує на такому нюансі, що низка товарів під час морського шляху, навіть при успішному плаванні, може піддаватися природному псуванню, обвітрюванню, висиханню, витіканню або ж навіть повному або частковому з'їданню щурами, що живуть в трюмах корабля – і ці фінансові збитки не можуть підлягати відшкодуванню з боку страхового товариства, оскільки вони не вважаються морськими⁶⁵.

І це не єдина специфічність морського страхування. Проаналізувавши наявні матеріали щодо цієї теми, можна прийти до висновку, що морське страхування

⁶¹ Устав С.-Петербургской компании «Надежда», для морского, речного и сухопутного страхования, транспортирование кладей и страхования от огня имущества. – СПб, 1902. – С. 42 – 43.

⁶² Віцин. А.І. Договор морского страхования по русскому праву. – СПб, 1865. – С. 80.

⁶³ Там само. – С. 45.

⁶⁴ Устав «Российского общества морского, речного, сухопутного страхования и транспортирования кладей и Правила отделения транспортов при нем. – СПб, 1887. - С. 22.

⁶⁵ Віцин. А.І. Договор морского страхования по русскому праву. – СПб, 1865. – С. 46-48.

кораблів в деяких випадках є складним процесом для страхового товариства. Проілюструємо цю складність на прикладах. Так, якщо застрахований лише від бурі корабель здійснює свій маршрут, під час якого на нього нападають та грабують, а потім біля місця призначення він попадає у шторм, то постає логічне питання – як страховику правильно оцінити збитки від цих двох явищ окремо, та виплатити постраждалому лише за руйнівні наслідки морської бурі? Оскільки доцільної відповіді не це запитання в наявних матеріалах не було, окрім: «залишається покладатися на відгук експертів, що будуть оглядати корабель»⁶⁶, можна лише припустити, що обидві сторони будуть вирішувати це питання багато часу в суді (судитися із страховим товариством, якщо сторони не знаходили спільного вирішення, було абсолютно прийнятним явищем). Також можна додати й про наступний момент: якщо старий корабель, що був застрахований від бурі, потрапляє в нього, то страхове товариство зобов'язується виплатити усі ремонтні роботи щодо нього. Ми розуміємо, що ринкова цінність, наприклад, 5-ти річного корабля є умовно низькою. Але після встановлення на корабель нових матеріалів, конструкцій й іншого технічного приладдя, що було знищено або пошкоджено внаслідок шторму, цінність такого корабля виростає, і, таким чином, страхувальник отримує матеріальну вигоду, що було суворо заборонено кожним страховим товариством, яким би типом страхування воно не займалося. Треба сказати, що вирішення другого прикладу специфічності цього страхування було знайдено в статуті одного із акціонерних товариств з морського страхування: якщо корабель був старшим за 3 роки, то третина від суми збитків не поверталася страхувальнику – вона була як різниця між старим та новим корабельним приладдям⁶⁷, що максимально позбавляла можливості мати вигоду зі сторони страхувальника корабля.

Наостанок, про морське страхування, вважаємо за потрібне додати «формулу» ціноутворення страхування корабля. Агенти страхового

⁶⁶ Віцин. А.І. Договор морского страхования по русскому праву. – СПб, 1865. – С. 94.

⁶⁷ Устав «Российского общества морского, речного, сухопутного страхования и транспортирования кладей и Правила отделения транспортов при нем. – СПб, 1887. - С. 34-35.

«Російського товариства морського, річкового, сухопутного страхування та транспортування вантажів» керувалися наступними чинниками, які чи підіймали чи знижували ціну страхування: час побудови корабля, матеріал з якого він виготовлений, також впливала на вартість і сама конструкція морського судна та захисне обладнання від нападу, бралось до уваги чи є підводна обшивка корабля, якість його ходу, чи робилися ремонтні роботи корабля, що приймається на страхування, чи пройшов він перевірку для наступних рейсів, які рейси корабель здійснював, з яким вантажем та наскільки є безпечним запланований маршрут корабля⁶⁸.

Наступним предметом нашої уваги стає друга гілка транспортного страхування – це страхування вантажу. Таким видом страхування займалися майже всі акціонерні товариства, зокрема «Російське товариство морського, річкового, сухопутного страхування та транспортування вантажу», товариство «Двигун», товариство «Надія» тощо. Варто зазначити, що цей вид діяльності (транспортування та страхування поклажу) подібний до діяльності сучасних поштових компаній. Суть полягає у приватному переміщенні тих чи інших посилок в межах імперії або поза нею. Це було досить актуальним в проміжку другої половини XIX – початку XX століття, оскільки державна пошта не приймала до транспортування певні види вантажу або робило це не так якісно, як цю ж саму операцію могли здійснити приватні товариства. Варто зазначити, що майже кожне товариство не брало до транспортування та страхування «малі предмети» - приватні та державні документи⁶⁹, особисті листи та гроші⁷⁰. Транспортування цих предметів регламентувалося державною поштою, а натомість предмети «великі, громіздкі, важкі, рідкі, які легко ламаються, і взагалі не прийнятні поштою»⁷¹ - приймалися страховими товариствами, зокрема у вже загаданому «Російському товаристві морського, річного,

⁶⁸ Устав «Российского общества морского, речного, сухопутного страхования и транспортирования кладей и Правила отделения транспортов при нем. – СПб, 1887. - С. 29.

⁶⁹ Там само. - С. 23.

⁷⁰ Устав «Двигатель» высочайше утвержденное общество сухопутного, речного и морского страхования, транспортирования кладей и выдачи под них ссуд. – СПб, 1869. – С. 4.

⁷¹ Устав «Российского общества морского, речного, сухопутного страхования и транспортирования кладей и Правила отделения транспортов при нем. – СПб, 1887. - С. 42.

сухопутного страхування та транспортування вантажу», що мало відділену структуру, яка називалася «Отделение транспортов при российском обществе...» і, зрозуміло що, займалася виключно транспортуванням посилок. Треба зазначити, що це одне з небагатьох товариств, що мало таку окрему структуру в межах своєї діяльності, тому основна наша увага буде прикута саме до цього товариства. Аналізуючи статут, зокрема розділи про правила прийому та транспортування посилок, можна сформулювати основні засади та специфіку роботи подібних товариств, оскільки правила їх роботи в багатьох випадках друкувалися однаково. Таким чином, все, що буде описано нижче можна віднайти не тільки в розглянутому статуті, а й в офіційних статутах товариств «Двигун» та «Надія».

Отож, страховики могли мати у своєму майновому розпорядженні власних коней та повозки для транспортування вантажу сушею, або наймати приватних перевізників. Також товариства за згодою сторін могли переміщати посилки водою, маючи власні баржі, кораблі тощо. Якщо предмет транспортування невеликий, то вартість такої посилки визначалася за вагою – пудом. Але якщо предмет був достатньо об'ємний але відносно легкий (наприклад, меблі), то ціна за перевезення була співмірною тому, скільки речей вмістяться на підводі (вантажний кінний візок). Безпосередньо сама ціна за такі послуги визначалася на місцях, за згодою всіх сторін – замовника та перевізника (страхового товариства). В основному, плата проводилася перед відправкою, але за особливими умовами між сторонами, вона могла здійснюватися в місці доставки. Важливо підкреслити, що споживач міг не тільки замовити перевезення своєї посилки, а й одразу застрахувати її від ушкоджень під час дороги. Але це було не обов'язковою процедурою і ті люди, що не користувалися такою нагодою, мали самі упаковувати свої вантажі перед відправкою, а посилки, які страхувалися, перевірялися агентами товариства на міцність, оскільки саме вони несли відповідальність за цілісність предмету. Після оформлення відправки, агент віддавав замовнику квитанцію, на якій зазначалося: які товари та речі прийняті до перевезення, скільки вазать та куди

відправляються, хто отримувач, термін транспортування, сума штрафу за невиконання термінів, детальний опис вартості послуг за доставку, чи застрахована посылка та на яких умовах і за якою ціною, а також в кінці зазначаються про особливі умови, якщо такі укладалися між сторонами. Таку квитанцію відправник мав передати отримувачу, оскільки без неї неможливо було отримати свою посылку. В свою чергу, страхове товариство передавало вантаж до відправлення візнику, у якого забирали паспорт (за для забезпечення від злих умислів перевізника) та надавали тимчасове свідоцтво на проїзд. В разі, якщо предмет перевезення не забирається особою в межах двох місяців, то страхове товариство має право продати цей вантаж на аукціоні та забрати кошти, аби покрити всі витрати з перевезення та зберігання. Якщо залишається залишок з цих коштів, вони передаються до державного банку, і відправник має право протягом 10-ти років забрати його собі. Проте якщо такого залишку немає і виручених коштів не вистачає аби фінансово задовільнити витрати з утримання посылки, то відправник повинен доплатити страховому товариству. Щодо страхування посилок, то треба додати, що товариство не зобов'язується відшкодувати збитки застрахованого вантажу, якщо він: витік, обвітрився або зсохся в дорозі (пух, тютюн, шерсть), за псування через повітря, в наслідок поганого пакування, та за псування недовготривалого товару тощо⁷².

Підсумовуючи все вищесказане, треба зауважити, що початок акціонерних страхових товариств припав на кінець 30-х років XIX століття і сформував для них привілейовані умови роботи, не обмеживши їх податками або територією для діяльності. Така монополія не закрила повністю весь страховий ринок для появи нових товариств, але істотно його звузила. Значну роль в організації діяльності страхових товариств від вогню відіграли реформи 60-70 років, що сприяло більш дієвим заходам протипожежної безпеки. Тим не менш, пожежні ризики існують завжди, тому активна діяльність страховиків від пожеж і земські реформи призвели до масових страхувань будівель. Цікавим є те, що

⁷² Устав «Российского общества морского, речного, сухопутного страхования и транспортирования кладей и Правила отделения транспортов при нем. – СПб, 1887. - С. 42 – 54.

існували певні критерії та таблиці сортування будинків, за якими визначалася ціна до страхування того чи іншого об'єкту. Подібними «визначальними» факторами вартості придбання страхового полісу користувалися і агенти морського страхування, що бралися страхувати корабель чи його вантаж. Можна вважати, що страхування та перевезення вантажів і страхування морських суден – це єдина гілка сфери страхової діяльності, що називається «транспортне». Всі вищезначені основні види тогочасного страхування мали свої цікаві та автентичні особливості, які полягали в унікальних цінотвореннях та правилах організації страхування, про які зазначалося в розділі.

III. Рекламні інструменти страхових товариств і страхові агенти.

3.1. Страхові дошки.

Значним інтересом і останнім розділом нашого дослідження є рекламна діяльність страхових товариств та активність страхових агентів цих товариств. Звісно, що мова йде про рекламу діяльність саме акціонерних товариств, оскільки вони переслідували власні інтереси й намагалися поширити свою діяльність по багатьох губерніях Російської імперії. А це було можливо зробити лише одним найдієвішим тогочасним способом – провадити активну рекламну кампанію в газетах та путівниках імперії, розповсюджувати рекламні плакати, дошки та покладатися на зусилля агентів, що шукали клієнтів різними способами. Таким чином, впродовж другої половини XIX – початку XX століття акціонерні товариства з будь-якого виду страхування вдавалися до рекламних дій, які ми будемо аналізувати нижче.

Спершу варто розпочати з найпростішого – це страхові дошки. «Страхові дошки – це штамповані металеві таблички, ... які несуть текстовий або образотворчий ряд»⁷³. Вони використовувалися товариствами, що займалися страхуванням від пожеж. Так, наприклад, якщо страхове товариство приймало на страхування певну будівлю, то агент вішав на фасад цього дому спеціальну дощечку («fire mark»), де була вказана назва або логотип товариства, що прийняв на страхування той чи інший об'єкт. Володимир Миколайович Борзих наводить точну дату початку використання таких дощечок – 1827 рік – заснування першого акціонерного товариства для страхової діяльності⁷⁴. Після чого до такої тенденції приєдналися й пізніші страхові від вогню товариства. Страхові дошки не мали однакової форми, а були різноманітними – овальні, квадратні, круглі, ромбовидні, шестигранні тощо. За даними Володимира Борзих, що понад 10 років очолював Національний музей російського страхування, відомо, що у 1880-х роках в Російській імперії з'явився

⁷³ *Смірнова О.* История страхового дела в Российской империи. Краеведческий аспект // Мариупольский краеведческий сборник / Ред.кол. Божко Р.П., Буров С.Д та інші. – Мариуполь, 2010. – С. 33.

⁷⁴ *Борзих В.М.* Знаки страховой защиты в Российской империи // Экономические стратегии. – 2008. – Том 10. № 3 (61). – С. 151.

кольоровий друк на жерсті, що стало доволі популярним у використанні серед страхових товариств, що виготовляли дошки⁷⁵. Тому вони набули сучаснішого вигляду (див. додаток № 18).

Тепер, ми можемо розібрати сутність цих страхових дошок та визначити, навіщо вони були потрібні. Звісно, що першочергове завдання – це реклама. Вивішуючи назву або логотип страхового товариства на фасад будинку, агенти страховиків розуміли, що на неї будуть звертати увагу місцеві жителі тієї частини міста, де розташована будівля. Своєю чергою, це може призвести до вирішальних наслідків у захопленні більшої кількості клієнтури. Друге завдання fire marks – це пропагування культури страхування, культури далекоглядності та впевненості у майбутньому, оскільки, якщо будівля застрахована, то відсутні непередбачені фінансові ризики – себто стабільне та спокійне життя. Саме таким статусом свого життя міг похвалитися власник застрахованого будинку серед сусідів, вивішуючи страхову дощечку. Ще одне практичне завдання цих табличок згадує і Володимир Борзих: пожежники, які приїжджали на гасіння пожежі, бачили по дощечці, з якого страхового товариства викликати агента, аби той запровадив міри для зменшення збитків полум'я⁷⁶.

Окрім практичних завдань реклами, більшість страхових дошок мали символічне значення, що так чи інакше впливало на їх рекламну діяльність. Так, якщо подивитися на один із варіантів дошки акціонерного страхового товариства «Росія», то зможемо побачити, що їх фон у вигляді восьмикутної зірки нагадує фон ікони Богоматері «Неопалима Купина», що в суспільстві імперії сприймалася як оберіг від пожеж. Звертання до таких релігійних мотивів у своєму логотипі в очах людей могло ототожнювати це товариство із вищою силою, що захищає від природних лих⁷⁷. Символічні образи знаходимо в низці інших страхових товариств. Так, на дошці товариства «Саламандра» віднаходимо саму земноводну тварину – Саламандру вогняну, яка захищає

⁷⁵ Борзих В.М. «FIRE MARKS, или Страховые доски в России» / Электронный ресурс: http://firemarks.ru/publikaciy_borzyh, відвідано 25.05.20.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Там само.

квіти (вочевидь, троянди) від полум'я на задньому фоні. Стереотип саламандри як оберіг від вогню був достатньо поширеним, через те, що тварина часто ховалася від сонячних променів в господарських запасах дров. А коли людина кидала у вогнище ці дрова, не побачивши там тварину, вона, звісно що, вибігала звідти. Саме тому з'явилася така паралель між вогнем та Саламандрою. Дуже символічною є дошка «Другого російського товариства від вогню». Окрім назви самого товариства та року його заснування, на ній зображується птах Фенікс. Загальновідомо, що Фенікс – це міфічна тварина, яка перероджується у вогні. Такий образ, на нашу думку, найкраще пасує до діяльності згаданого товариства, а також на дощечці він підкреслюється емоційним слоганом – «От огня возрождаюсь». Слід звернути увагу на страхову дошку «Російське товариство страхування та транспортування вантажу», яка в центрі має Кадуцей – символ мудрості та примирення. Себто страхувати свої речі на момент перевезення – це мудре та виважене рішення. Розглянемо останні дві дошки товариства «Якір» та «Надія». Перше і друге товариство пріоритетною послугою вважали страхування вантажу та кораблів, як морських так і річкових. Саме тому на страхових дошках цих товариств в центрі зображений фірмовий знак – якір. Варто підкреслити, що використання якоря полягає як у прямому сенсі – атрибут, що пов'язаний із водою, так і в символічному – якір, це символ безпечності, спокою та надії.

Як бачимо, страхові товариства використовували дошки для однієї основної мети – рекламуватись. Але оформлення таких дощечок у багатьох випадках ставало, напевно що, формою мистецтва, що приховувала в собі певний символізм, в чому ми запевнимось ще більше, розглядаючи плакати страховиків.

3.2. Рекламні оголошення

Переходячи до наступного пункту, беремо до уваги оголошення, знайдені в київських путівниках за 1899 – 1902 роки (див. додатки № 12 - № 17). Одразу

кидається в очі, що реклама такого типу підходить під «газетний» тип. Тобто, на оголошеннях ми бачимо велику концентрацію тексту, в якому йдеться про всі послуги та всі нюанси щодо того чи іншого страхового товариства. Аналізуючи рекламні оголошення детальніше, одразу можна сказати, що всі вони мають збільшений в декілька разів текст на початку аркуша – це назва товариства. Дійсно, назва – це обличчя товариства, воно має одразу кидатися в очі і бути, так би мовити, на передньому плані. Товариства «Росія», «Перше російське страхове...» та «Якір» після назви розміщують рік заснування свого товариства. Оскільки страховики – це, по суті, фінансові компанії, то в рекламних оголошеннях вони робили все, аби запевнити споживача, що вони є стабільними, довготривалими товариствами, яким можна довіряти свої фінанси. Рік заснування – це одна із найяскравіших ознак сильної сторони, яку використовували всі великі страхові товариства Російської імперії. Наступним таким «вартим довіри» елементом є капітал товариства. Кажучи коротко, чим він більший – тим більше впевненості у цьому товаристві з боку майбутніх клієнтів, які читають рекламне оголошення. Тому, одразу після назви та року заснування виступає чітко виокремлена (часто жирним шрифтом) сума основного капіталу – в основному, у декілька мільйонів рублів. Після цього, в цих рекламних оголошеннях йдеться про послуги і загалом умови надання того чи іншого страхування. Майже всі оголошення закінчуються списком представників правління цього товариства. Ми знаходимо це достатньо важливим, оскільки за цим можна визначити достеменно, що за люди займаються цією справою, наскільки вони мають довіру з боку населення і так далі. В інших випадках, наприкінці зазначається офіс або представництво товариства за певною адресою.

Принагідно зауважити, що весь текст такого оголошення чи то в путівнику, чи то у газеті, зроблений з різних шрифтів та з різними розмірами, що з думки сьогоденного читача, ускладнює сприйняття викладеної інформації. До того ж, слід виокремити громіздкість цих оголошень. Вони займали щонайменше А4, або ж навіть А3 сьогоденних розмірів, і мали велику концентрацію тексту.

Ні про які «полегшення» додаванням графічних елементів мова не йде. Можливо, це через формат видань, які ми розглядаємо в цьому підрозділі – путівники та газети. Можна лише підкреслити, що завжди змінювалася рамка оголошення – додавалися узори на кутах, або ж в центрі; рамка могла бути суцільною лінією або ж пунктирною; також вона могла складатися із певного маленького зображення, що копіювалося по периметру оголошення, чи то складанням в різні сторони ліній. Розглядувані рекламні оголошення друкувалися в путівниках, тому це давало можливість страховим товариствам друкуватися не на звичайному білому папері, а на більш товстому – кольоровому. Так, були знайдені оголошення в путівниках, що друкувалися на жовтому, фіолетовому, зеленому, рожевому, червоному, і на звичайному білому папері. Можна припустити, що це давало можливість привернути увагу читача до свого оголошення.

Аналізуючи рекламні оголошення в путівниках з боку людини ХХІ століття можна сказати, що викладена рекламна інформація є занадто великою, громіздкою та погано читабельною. Але розуміємо і підкреслюємо, що то була історична тенденція в силу як технічних так і культурних чинників, а також не останню роль відігравала молодість реклами й відсутність маркетингових відділів і досліджень.

3.3. Рекламні плакати

Наступним найцікавішим інструментом рекламної діяльності страхових товариств виступають рекламні плакати, які страховики активно почали використовувати на початку ХХ століття. Це було зумовлено поширенням в межах імперії нового образотворчого стилю – модерн. Вимальовуючи рекламні плакати страхових товариств в цьому напрямі, автори вдавались до безпосереднього зображення природи, використовуючи плавні лінії малювання,

узори⁷⁸ та відмовлялись від важкого нагромадження тексту, використовуючи лише основні текстові аргументи в декілька рядків. Таким чином, на межі століть, суцільно текстовий характер рекламного оголошення заміщається плакатом з графічною композицією, в центрі якої є сам предмет реклами.

Переходячи до аналізу практичних змін в рекламній діяльності, для прикладу, слід роздивитися рекламні плакати акціонерних страхових товариств «Росія», «Якір», «Саламандра», «Надія» та «Еквітебль» (див. додатки № 5 - №11). Всі вони датуються проміжком 1900 – 1905 років. Отож, на плакаті товариства «Росія» на передньому плані бачимо красиво вдягнуту жінку, з декоративними квітками у волоссі, що прощається із потягом, в якому їдуть пасажирів. Загалом, фон плакату є доволі теплим – видніється невеликий степ, на горизонті якого стоїть церква, яка натякає нам на те, що подорож відбувається в межах імперії, а також бачимо приємне блакитне небо. Таким чином, у глядача створюється позитивний образ, переданий самою природою та привабливою жінкою, за яким стоїть послуги страхування пасажирів.

Вдаючись до розгляду другого плакату, присвяченого тому ж страховому товариству, ми бачимо, що сам постер змальований у кольорі золотого мармуру, що символізує багатство та досвідченість цього товариства у сфері страхування. В центрі уваги написи: назва товариства, капітал, та короткий перелік видів страхувань – значна різниця між рекламним оголошенням, де текст займав 95% паперу. Але більше хочеться звернути уваги до верхньої частини плакату, де зображується символічна скульптурна інсталяція. Символічність полягає у тому, що в центрі на троні сидить, скоріше за всього, княгиня Ольга із такою собі монархічною шапкою з хрестом. Принагідно зауважити, що вона була першою християнкою на Русі – і сидить вона рівно над назвою товариства – «Росія». Така релігійна відсилка повністю зрозуміла для тогочасної набожної Російської імперії. Праворуч ми бачимо, як вона

⁷⁸ Суслєкова О.Н. Особенности развития страхового плаката как элемента рекламы страховых услуг // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016, Т.15. – С.1326. / Электронный ресурс: <http://e-koncept.ru/2016/96183.htm>, відвідано 25.05.20.

тримає щит над чоловіком, символізуючи захист, а ліворуч вона дає молодій жінці з дитиною якійсь свиток – можна припустити, що це страховий поліс товариства. Не менш важливим є зображений якір, що в цій інсталяції тримає чоловік. Як вже зазначалося вище, якір – це символ спокою, безпечності та надії, тому тут він не вважається зайвим. А зліва, біля жінки, бачимо зв'язаний жмуток злакової культури, що може означати достаток та впевненість у своєму житті. Саме ці символічні образи і характеризують страхове товариство та вигоди, які можна отримати з цих послуг.

Тепер роздивимося плакати товариства «Якір». На першому з них ми бачимо класичну прикмету модерного стиля – звернення до природи. Таким чином, в центрі уваги розміщується молода жінка, що вдягнута у сукню східного типу, навколо якої багато зелені – квітів та листків, а з іншого боку – море, з якого видніється контури міста, що зустрічає світанок. На цьому плакаті багато символу якоря – в узорній рамці, на грудях жінки, якір, на який вона спирається та якір внизу як логотип або печатка самого товариства. На іншому ж плакаті цього товариства зображується дівчина, що вийшла з потягу та речі якої несе, скоріше за всього, агент товариства, в якому вона застрахувала свій вантаж. Справедливо відмітити напис зверху, який звертається до реального читача і нагадує зробити зовсім необов'язкову процедуру – «Не забудьте застрахувати свій багаж». Проте важливо звернути увагу на саму дівчину – вона вдягнута в зовсім новому стилі, навіть не властивому Російській імперії. Таким чином, прослідковується смисловий підтекст реклами: себто молода, красива, прогресивна жінка користується послугами страхового товариства, тому будь як вона – користуйся також. Також і іншою значною дрібницею відмітився цей плакат – праворуч знаходиться потяг, а ліворуч – корабель, говорячи про те, що товариство «Якір» є універсальним і страхує речі як на потягах, так і на морських судах – і це є достатньо важливим.

У представленому наступному плакаті товариства «Саламандра», особливо не має символічних навантажень. Акцент зроблений на масивність шрифтів, на даті заснування товариства та відмітки, що товариство має філії у всіх містах

імперії. Тобто, увага на плакаті зосереджена саме на стабільності та надійності товариства. До речі, знизу плаката фігурує саламандра, хвіст якої знаходиться у вогнищі. Про подібний символізм вже згадувалося в підрозділі із страховими дошками, тому повторювати це не має жодного сенсу.

Передостаннім прикладом нових модерних тенденцій у сфері рекламної діяльності страхових товариств є плакат товариства «Надія». Його особливість в тому, що він не обтяжений релігійними або спонукальними образами, великими шрифтами та переліками послуг. Все, що він має – це 4 детальні та якісні зображення, які об'єднані великим якорем-символом, що розташований в самому центрі плакату. До речі, ці зображення є такими чіткими, що їх довго можна роздивлятися і віднаходити щось нове.

Останнім розглянутим плакатом буде постер товариства «Еквітебль» - американське товариство із страхування життя, що діяло на теренах Російської імперії. Цей плакат не має узорних рамок і майже не має намальованої природи, натомість він достатньо сильно наповнений голосними заявами та шрифтами: «Богатейшее и самое прочное в мире общество ...». Але зліва зображується скульптурна інсталяція, трохи подібна до плакату товариства «Росія». На ній чоловік зі списом та щитом в руках захищає дівчину та дитину від негараздів, уособлюючи на місці дівчини – суспільство Російської імперії, а на місці чоловіка – страхове товариство «Еквітебль».

3.4. Страхові агенти.

На цьому рекламна діяльність страхових товариств не закінчується. Ми можемо лише позаздрити винахідливості працюючих тогочасних маркетологів в страхових товариствах. Костянтин Воблій у своїй праці «Основы экономии страхования» згадує про ще можливий спосіб реклами послуг зі страхування. Він полягає у тому, що на відмінну від рекламних оголошень та плакатів, де адресатами є всі, хто читає оголошення чи плакат, цей спосіб є «приватним». Його суть зводиться до того, що страховий агент надсилає лист, так званий

«проспект» особисто до громадянина, де тим чи іншим способом закликає скористатися послугами страхового товариства. Як відмічає сам дослідник, цей спосіб вимагає «гарного розуміння людей, та постійного спостереження за повсякденним життям»⁷⁹. Таким чином, якщо людина стала свідком страхового випадку, наприклад, у сусіда, то вона задумується над придбанням страхового полісу теж. В цей момент страховик може надіслати «проспект» особисто, за яким ця людина здійснить страхування. Такі прийоми часто практикувалися в Російській імперії на локальному рівні. Існували і прийоми з «колективного страхування» - це коли людина, що страхується, належить до певної професійної групи або спілки і може порекомендувати іншим застрахуватися в певному товаристві. За таку «рекламу» страховики часто надавали знижки або пільги.

Вважаємо за потрібне коротко окреслити сутність «страхового агента», оскільки це питання напряму відноситься до організації страхової діяльності в Російській імперії. Тож, слід зазначити, що його робота полягала у знаходженні нових клієнтів, прийому заяв на страхування, відновлення чи внесення змін в страхування, прийом премій чи видача полісів. Для успішного виконання цих завдань агенту потрібно мати окрім загальної освіти ще й страхову. До цього ще й додається особисті навички – комунікабельність, наполегливість та почуття такту⁸⁰.

Не менш важливим є той факт, що страхові агенти розподіляються на «випадкового» та «професійного». Перший займається цією справою побічно, коли є така нагода, та сфера його діяльності – це невеликі приватні замовлення. Натомість, професійний страховий агент займається пошуком клієнтів відкрито та ця діяльність є для нього основною, а не другорядною як у випадках з «випадковим» агентом. За географічним місцем діяльності розрізняють агентів окружних та роз'їзних. Перші займаються своєю діяльністю за чітко визначеною територією – губернія, провінція, місто. Другий варіант страховиків може здійснювати спеціальні поїздки в різні області для пошуку

⁷⁹ Воблий К.Г. Основы экономии страхования. – Київ, 1915. – С. 69 – 70.

⁸⁰ Там само.

нових клієнтів і нічим не обмежується. Частіше за всього страхові агенти «закріплюють» за собою певну гілку страхувань – майнове, від пожеж, чи транспортне. Щодо зарплатні страхового агента, то тут він винагороджується певним відсотком від виду страхувань. У великих страхових товариствах також виділяється «премія» за досягнення певного запланованого обсягу страхувальних операцій⁸¹.

Підводячи висновки розділу, варто наголосити на тому, що рекламна діяльність була надважливою в організації діяльності страхових акціонерних товариств, оскільки від цього напряду залежав власний прибуток товариств. Починаючи від «локальної» реклами у вигляді страхових дощечок, цей вид діяльності страховиків переріс у складне поєднання комерційності та мистецтва, що вилилось у створення рекламних плакатів та їх поширення на межі XIX – XX століть. Не останню роль у рекламуванні страхових послуг відігравала діяльність страхового агента, від активності якого залежав успіх усього страхового товариства.

⁸¹ *Воблий К.Г.* Основы экономии страхования. – Київ, 1915. – С. 70 – 73.

Висновки

Підбиваючи підсумки організації страхової діяльності, потрібно звернути увагу на те, що страхування життя приватними товариствами назагал не користувалося попитом серед пересічного населення Російської імперії до 90-х років XIX-го століття. Натомість в 40-60-х роках через технічний та законодавчий прогрес, зокрема в Російській імперії, утворюється новий прошарок суспільства – промислові робітники. Саме вони першочергово працювали із паровими двигунами, великими автоматизованими інструментами, користування якими на той час призводило до нещасних випадків – травм, втрати здоров'я або ж навіть життя. Законодавча невідповідність до цього виявлялася у відсутності дієвих фабричних кодексів в імперії, які б врегульовували низку питань, серед яких було і страхування життя та здоров'я людей, які щоденно працювали з механізмами, ризикуючи собою. Як бачимо з викладеної інформації, владні кола Росії не поспішали вирішувати це питання, яке у інших європейських країн на той час уже було прийняте та вирішене. Так, в середині XIX століття в Німеччині почали засновуватися добровільні товариства взаємодопомоги, що провадили взаємне страхування, а у 80-х роках цього століття обов'язкове страхування робітників промисловості будь-якої ланки було введено на законодавчий рівень. Після цього, ряд країн долучилися до такої ж тенденції: Австрія, Норвегія, Фінляндія й інші. Тим часом, імперією також поширювалися взаємні товариства із страхування життя, які були найприйнятнішим, з огляду на фінанси та дієвість, варіантом для промисловців, що користувалися цим аж до початку XX століття. Натомість, акціонерні страхові товариства, що надавали послуги зі страхування життя, почали набирати обертів лише наприкінці XIX століття. Причин цього декілька. Перша – це рекламне просування своїх послуг, і друге – це розуміння пересічних громадян, що такий вид страхування може принести фінансові вигоди в разі скрутних часів у власному житті.

Що ж до організації популярних видів страхувань майна, то найбільшого поширення у Російській імперії зазнало страхування від вогню. Його масова

актуальність була зрозумілою – вогонь все ще супроводжував людину XIX ст. в різних аспектах її діяльності. Ризик нещасного випадку через вогонь був дуже великий, а тому і пропозицій страхування на цей випадок було дуже багато. Позитивним наслідком у сфері страхування від пожеж слід вважати фінансування місцевою владою заходів протипожежної безпеки та попередження вогню. Як виявилось, як земські, так і акціонерні страховики бажали економити капітальні гроші, що призначалися для гасіння збитків страхувальнику. Таким чином, вони робили все можливе для забезпечення надійної для того часу пожежної безпеки, повсюдно її модернізуючи тим чи іншим способом. Не менш популярним у XIX ст. стало транспортне страхування акціонерними товариствами, що передбачає страховку морських чи річкових суден, вантажу та транспортування посилок, які не перевозилися державною поштою. Наслідком цього виду страхування можемо вважати розвиток логістики та економіки внутрішнього ринку Російської імперії. Існували також і недоліки, які стосувалися правової регламентації страхування кораблів та їх вантажу. Так, Статут купецького водоходства не вирішував певних питань з цього приводу, тому часто зверталися до Гамбурзьких правил страхування та перевезення. Така ситуація, логічно, мала б ініціювати розробку актуальних юридичних правил з боку держави, але, як бачимо з історії, цього не сталося.

Надзвичайно важливим для діяльності страхових товариств були рекламні інструменти. Оскільки на той час були відсутні маркетингові дослідження, то впродовж XIX століття рекламні кампанії товариств зводилися до розміщення страхових дошок на фасадах будинків (для товариств із страхування вогню) та розміщення громіздких оголошень в путівниках та газетах. Докорінна зміна в цій ситуації відбулася на початку XX століття, коли Російську імперію охопив новий образотворчий напрямок – модерн. З цього часу реклама перетворилася в гармонічне поєднання комерції та мистецтва і репрезентувалася у вигляді рекламних плакатів. Такі плакати часто містили художні образи та символічні значення, пов'язані з безпекою та модерним способом життя. Як висновок,

реклама страхових товариств пройшла довгий шлях від 1827-го року до 1914-го, зазнавши значної трансформації, що неодмінно сприяло популяризації страхування та товариств, що цим займалися. Страхова діяльність неможлива без агентів, що становлять основу таких товариств. Їх основні обов'язки полягали у пошуку клієнтів та укладання нових полісів. Таким чином, страхові агенти вдавалися до найрізноманітніших рекламних прийомів, як от надсилання особистого проспекту або ж колективне страхування по зниженій вартості. У ході роботи ми звернули увагу на те, що відбулася модернізація в управлінні страховою справою. Агенти почали розподілятися на декілька рівнів, від чого могли залежати їхні повноваження та територіальна юрисдикція роботи. Наприкінці важливо сказати, що акціонерні товариства, незалежно від того, яким видом страхування займалися, отримували основний прибуток коштів не за свої страхові операції, тому що акумульовані кошти завжди вкладалися в цінні папери або нерухомість, або ж надавалися у процентну позику, забезпечуючи тим самим свою прибуткову діяльність⁸².

Таким чином, проаналізована діяльність страхових товариств Російської імперії, що безпосередньо стосується українських теренів, дає нам змогу зрозуміти початки сьогоденних страхових компаній, принципи та основні засади їх роботи. А також страхові товариства, що діяли в період 1827 – 1914 рр. створюють узагальнену картину фінансового захисту населення Російської імперії XIX – XX століття та висвітлюють певні проблеми, що стосувалися як державного, так і приватного страхування.

⁸² Поплавський О.О. Аналіз діяльності акціонерних страхових товариств у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2015, Вип. 2. – С. 281.

Список використаних джерел та літератури

1. Джерела

1.2. Опубліковані джерела

1. *Б.А.* Иностранные компании и страхование жизни в России. – СПб: Типографія «Труд», 1901. – 52 с.
2. *Бертгольдт Г.В.* Збірник касаційних рішень у справах про стягнення пожежних збитків за 1867 – 1880 рр. – Москва: Типографія Л.О. Снегирьова, 1881. – 332 с.
3. *Віцин А.І.* Договор морского страхования по русскому праву. – СПб: Типографія Н.Тіблена, 1865. – 124 с.
4. *Литвинов-Фалинський В.П.* Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. – СПб: Типографія А.С. Суворіна, 1904. – 344 с.
5. *Озьоров І. Х.* Итоги экономического развития XIX века. – СПб: Типографія В. Кіршбаума, 1902. – 83 с.
6. *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. – Київ: 1899. – Типографія П.Барського. – 390 с.
7. *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. – Київ: 1900. – Типографія П.Барського. – 402 с.
8. *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. – Київ: 1901. – Типографія П.Барського. – 416 с.

9. *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. – Київ: 1902. – Типографія П.Барського. – 440 с.
10. Устав «Двигатель» высочайше утвержденное общество сухопутного, речного и морского страхования, транспортирования кладей и выдачи под них ссуд. – СПб: Типографія В. Веллінга, 1869. – 23 с.
11. Устав Московского страхового от огня общества. – Москва: Типографія Є.І. Пічугіної, 1908. – 40 с.
12. Устав «Российского общества морского, речного, сухопутного страхования и транспортирования кладей и Правила отделения транспортов при нем. – СПб: Типографія Е. Арнгольда, 1887. - 55 с.
13. Устав С.-Петербургского страхового от огня общества. – СПб: Типографія В.Веллінга, 1858. – 32 с.
14. Устав С.-Петербургской компании «Надежда», для морского, речного и сухопутного страхования, транспортирование кладей и страхования от огня имуществ. – СПб: Типографія Є. Тільє, 1902. – 59 с.
15. Учреждение второго российского страхового от огня общества. – СПб: Типографія Карла К., 1845. – 63 с.
16. Доповідь страхового товариства «Росія». Про обов'язкове встановлення на фабриках та заводах пожежної сигналізації // Труды первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела. – СПб: Типографія І.А.Богельмана, 1897. – 187-192 с.

17. Доповідь страхового товариства «Росія». Про можливість заміни, у випадках ізоляції приміщення залізних дверей дерев'яними, обшитими по повсті залізом або жерстю // Труды первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела. – СПб: Типографія І.А.Богельмана, 1897. – 198 – 201 с.

18. Доповідь страхового товариства «Росія». Про встановлення норми відстані між будівлями різного роду для забезпечення ізоляції від пожеж // Труды первого общего съезда его императорского высочества Великого Князя Владимира Александровича соединенного российского пожарного общества и особого при нем пожарно-страхового отдела. – СПб: Типографія І.А.Богельмана, 1897. – 202 – 207 с.

1.6 Візуальні джерела

1. Плакат страхового товариства «Росія» // електронний ресурс: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_009981722/viewer/, відвідано 26.05.20.

2. Плакат страхового товариства «Росія» // електронний ресурс: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_73346/viewer/, відвідано 26.05.20.

3. Плакат страхового товариства «Якір» // електронний ресурс: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_009990053/viewer/, відвідано 26.05.20.

4. Плакат страхового товариства «Якір» // електронний ресурс:
https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_68107/viewer/,
відвідано 26.05.20.

5. Плакат страхового товариства «Саламандра» // електронний ресурс:
https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_009998798/viewer/, відвідано
26.05.20.

6. Плакат страхового товариства «Надія» // електронний ресурс:
https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_68106/viewer/,
відвідано 26.05.20.

7. Плакат страхового товариства «Еквітебль» // електронний ресурс:
https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_68181/, відвідано
26.05.20.

1.7 Джерела в електронному форматі

1. *Борзих В.М.* «FIRE MARKS, или Страховые доски в России» /
Електронний ресурс: http://firemarks.ru/publikaciy_borzyh, відвідано
25.05.20.

2. *Сусякова О.Н.* Особенности развития страхового плаката как элемента
рекламы страховых услуг // Научно-методический электронный журнал
«Концепт». – 2016, Т.15. – С.1326 – 1330. / Електронний ресурс: <http://e-koncept.ru/2016/96183.htm>, відвідано 25.05.20.

2. Література

2.1. Монографії, збірки статей.

1. *Баличева Л.В.* Діяльність українських губернських земств в сфері взаємного страхування від вогню. // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 38. Серія: історія та географія / Ред. Плиско Л.М. – Харків, 2010. – 38-42.

2. *Левін П.Б.* Розвиток форм соціального захисту та формування елементів соціального страхування в Україні. // Історія народного господарства та економічної думки України. Вип. 39-40. / Ред. Дерев'янкін Т.І. – Київ, 2005. – 145-153 с.

3. *Смірнова О.* История страхового дела в Российской империи. Краеведческий аспект // Мариупольский краеведческий сборник / Ред.кол. Божко Р.П., Буров С.Д та інші. – Маріуполь: Рената, 2010. – С. 32 – 34.

2.2. Статті

1. *Борзих В.М.* Знаки страховой защиты в Российской империи // Экономические стратегии. – 2008, Т.10. № 3 (61). – С. 151 – 156.

2. *Гавриленко О.А.* Правові основи майнового страхування в українських губерніях Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст. // Право і безпека – 2013, №3. – С. 6 – 11.

3. *Гнезділо О.С.* Харківська реклама другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст (за матеріалами «Харківських календарів») // Науковий журнал «Краєзнавство». – 2005, № 1/4. – С. 86 – 87.

4. *Іващенко О.С.* Развитие морского страхования во второй половине XIX – начале XX вв. в России // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. – 2019, Т.5 (71). № 1. – С. 45 – 53.
5. *Лісогорова К.М.* Правова регламентація страхування в Російській імперії в XIX – на початку XX ст. // Актуальні проблеми державного управління – 2008, № 2. – С. 387 – 394.
6. *Мельничук О.А.* З історії соціального страхування у другій половині XIX – початку XX ст. // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. – 2006, № 10. – С. 70-75.
7. *Москаленко О.В.* До питання про правові витоки соціального страхування населення в Україні. // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014, № 2 (77). – С. 81- 91.
8. *Поплавський О.О.* Аналіз діяльності акціонерних страхових товариств у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2015, Вип. 2. – С. 271 – 283.
9. *Походзіло Ю.М.* Загальні тенденції розвитку інституту соціального страхування на території України на початку XX століття: історико-правовий аспект. // Право та інновації. – 2016, № 4 (16). – С. 30 – 40.
10. *Стрельбицький П.А.* Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003, № 2. – С. 264 – 272.

11. *Тараненко С.П.* Протипожежний захист населених пунктів Південної України в другій половині XIX ст. // Історичний архів. – 2012, № 8. – С.75 – 78.

12. *Толстов Р.Д.* Страхова справа і страховий ринок Росії та України (XIX – початок XX ст) // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005, Вип. 37-38. – С.160 – 169.

Додатки

Додаток № 1.

% участіє странъ въ страховыхъ операціяхъ:

	1855 г.	1875 г.	1895 г.
Англія.	72,59	38,15	24,02
Америка.	13,88	42,43	46,15
Германія.	8,59	8,35	11,98
Франція	3,52	5,36	6,32
Австро-Венгрія	2,07	3,09	4,85
Россія	0,51	0,36	1,56
Бельгія	0,33	0,20	0,21
Швеція	0,24	—	—
Нидерланды	0,16	0,36	1,08
Швейцарія.	0,07	1,01	1,00
Италія.	0,04	0,21	1,05
Скандинавія	—	0,44	1,45
Финляндія	—	0,04	0,33

Джерело: *Озоров І. Х.* Итоги экономического развития XIX века. СПб:

Типографія В. Кіршбаума, 1902. – С.69.

Додаток № 2.

Витрати міст України на пожежну частину впродовж 1885-1899 рр.

Губернії	Загальна сума витрат			Витрати на пожежні заходи			% видатків на протипожежні заходи до загальної суми витрат		
	1885 р.	1895 р.	1899 р.	1885 р.	1895 р.	1899 р.	1885 р.	1895 р.	1899 р.
<u>Правобережна Україна</u>									
Волинська	277091	385156	533893	14726	22830	33866	5,32	5,93	6,34
Київська	1326280	1770368	3207459	91005	124042	112813	6,90	7	3,51
Подільська	403787	559185	543033	20339	27146	32348	5,03	4,85	5,09
<u>Лівобережна Україна</u>									
Полтавська	695429	826398	949021	60984	63495	69780	8,76	7,69	7,38
Чернігівська	487956	587031	801617	44988	39474	42046	9,22	6,72	5,24
Харківська	901315	2801103	2371113	69628	90872	111061	7,75	3,24	4,68
<u>Південна Україна</u>									
Катеринославська	1395889	1100662	1711110	97071	53777	65435	6,90	4,88	3,82
Таврійська	574697	1068884	1514339	6434	10881	14752	1,12	1,01	0,97
Херсонська	1222907	1989498	1522124	70573	80494	61132	6,28	4,04	4,01

Джерело: *Тараненко С.П.* Протипожежний захист населених пунктів Південної України в другій половині XIX ст. // Історичний архів. – 2012, № 8. – С.76.

Додаток № 3.

*10 найбільших акціонерних страхових товариств
Російської імперії в 1894 р., млн. руб.*

№ з/п	Страхове товариство	Дохід	Акціонерний капітал
1	Російське товариство морського, річкового та сухопутного страхування, й транспортування поклажі, та товарних складів	13,924	3,000
2	Страхове товариство «Россія»	8,810	4,000
3	Санкт-Петербурзька компанія «Наdejда» для морського, річкового та сухопутного страхування, транспортування поклажі та від вогню	8,206	0,500
4	«Російское страховое отъ огня общество»	7,688	4,000
5	«Московское страховое отъ огня общество»	5,083	2,000
6	Північне страхове товариство	4,714	1,200
7	Страхове товариство «Якорь»	4,013	2,500
8	Російське товариство страхування капіталів та доходів	3,340	1,000
9	«Русское страховое отъ огня общество»	3,225	0,500

Джерело: *Поплавський О.О.* Аналіз діяльності акціонерних страхових товариств у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2015, Вип. 2. – С. 277.

Возрастаніе страхованій въ милл. рубл.			
	Въ русскихъ обществахъ.	Въ иностранныхъ.	Итого.
Въ 1887 г. . . .	15,0	—	15,0
» 1888 » . . .	14,2	9,2	23,4
» 1889 » . . .	9,0	7,2	16,2
» 1890 » . . .	8,3	6,2	14,5
» 1891 » . . .	6,6	13,2	19,8
» 1892 » . . .	9,4	13,5	22,9
» 1893 » . . .	13,3	9,4	22,7
» 1894 » . . .	13,9	10,3	24,2
» 1895 » . . .	21,8	5,6	27,4
» 1896 » . . .	26,5	4,3	30,8
» 1897 » . . .	30,5	7,6	38,1
» 1898 » . . .	38,1	20,6	58,7

Джерело: Б.А. Иностранные компании и страхование жизни в России. — Спб: Типографія «Труд», 1901. — С. 14.

Джерело: плакат страхового товариства «Росія» // електронний ресурс:

https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_009981722/viewer/ , відвідано

26.05.20.

Джерело: плакат страхового товариства «Росія» // електронний ресурс:

https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_73346/viewer/, відвідано

26.05.20.

Додаток № 7

Джерело: плакат страхового товариства «Якір» // електронний ресурс:

https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_009990053/viewer/, відвідано 26.05.20.

Джерело: плакат страхового товариства «Якір» // електронний ресурс:
https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_68107/viewer/, відвідано
 26.05.20.

Джерело: плакат страхового товариства «Саламандра» // електронний ресурс: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_009998798/viewer/, відвідано 26.05.20.

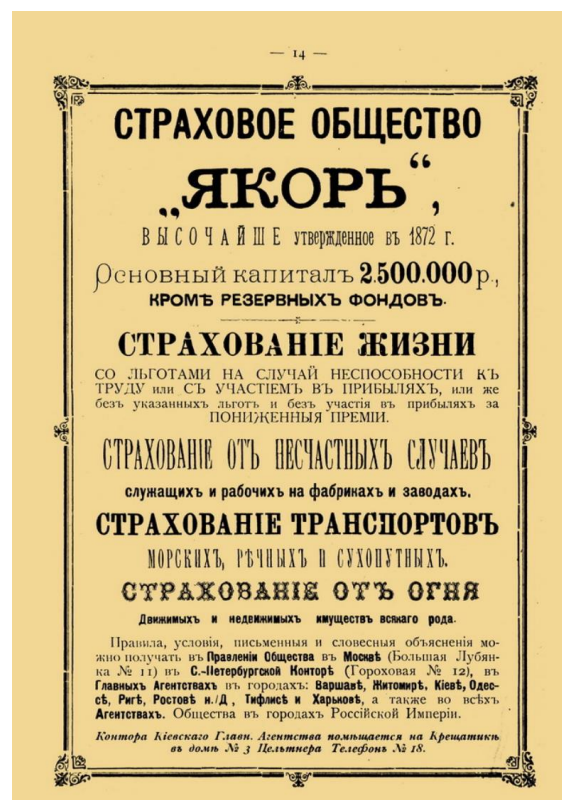
Джерело: плакат страхового товариства «Надія» // електронний ресурс:
https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_68106/viewer/, відвідано
26.05.20.

Додаток № 11.

Джерело: плакат страхового товариства «Еквітебль» // електронний
ресурс: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_DIGIT_68181/,
відвідано 26.05.20.

Додаток №12.

Джерело: *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. —
Київ: 1899. — Типографія П.Барського. — С.14.

Додаток № 13.

— 16 —

ПЕРВОЕ
РОССИЙСКОЕ СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО,
Учрежденное въ 1827 году

Принимаетъ застрахованія отъ огня:

Фабричныхъ, заводскихъ, усадебныхъ и сельскохозяйственныхъ Строений, Машинъ на фабрикахъ и заводахъ. Сельскохозяйственныхъ продуктовъ въ зернѣ и соломѣ, инструментовъ, сельскохозяйственныхъ орудій и скотъ. Строений, домашней движимости и товаровъ въ городахъ, на пристаняхъ и г. п. Железнодорожныхъ, Церковныхъ и монастырскихъ имуществъ и проч. и проч. и проч.

Отъ несчастныхъ Случаевъ

ЗАСТРАХОВАНІЕ ОТДѢЛЬНЫХЪ ЛИЦЪ, СОВМѢСТНЫЯ И КОЛЛЕКТИВНЫЯ ЗАСТРАХОВАНІЯ СЛУЖАЩИХЪ и РАБОЧИХЪ на ФАБРИКАХЪ и ЗАВОДАХЪ.

Пожизненныя Страхованія:

НА ЖЕЛѢЗНОДОРОЖНЫХЪ ПУТЯХЪ всего Свѣта и ВОДЯНЫХЪ ПУТЯХЪ. Страхование дѣйствительно на ВСЮ ЖИЗНЬ и премія уплачивается ОДИНЪ ТОЛЬКО РАЗЪ.

Главный Агентъ Н. А. Хряковъ
КОНТОРА ГЛАВНАГО АГЕНСТВА
Кіевъ, Крещатикъ № 25, Телефонъ № 59.

Джерело: *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. —
Київ: 1899. — Типографія П.Барського. — С.16.

Утвержденное въ 1870 году.
КОММЕРЧЕСКОЕ
СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО

*Основной сполна оплаченный капитал 1.000,000 р.,
 кромѣ запасныхъ средствъ свыше 300,000 р.*

КОММЕРЧЕСКОЕ СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО ПРИНИМАЕТЪ СТРАХОВАНІЯ:
ОТЪ ОГНЯ:

всякаго рода движимаго и недвижимаго имущества, какъ то: церкви, дома церковно-служителей, обывательскія, общественныя, селско-хозяйственныя и всякія другія строенія, фабрики, заводы, мастерскія, машины, товары, домашнюю движимость и т. п.—до полной ихъ стоимости—въ городахъ и внѣ оныхъ.

ТРАНСПОРТОВЪ:

грузовъ при морскомъ и рѣчномъ плаваніи, на стоянкахъ и при сухопутной перевозкѣ, фрахтовъ или провозной платы, а равно кораблей, пароходовъ, вагоновъ, цистернъ—отъ разнаго рода убытковъ.

КАПИТАЛОВЪ и ДОХОДОВЪ

(жизни)—на выгодныхъ условіяхъ, съ разсрочкою платежа премій и выдачею ссудъ подъ пописы.

Обращаться съ предложеніями о застрахованіи и получать правила, условія, письменныя и словесныя объясненія можно въ Правленіи Общества **ВЪ МОСКВѢ**, Никольская улица, домъ Бостанжогло, — въ Отдѣленіи Общества, **ВЪ С.-ПЕТЕРБУРГѢ**, Большая Морская, 29, а также во всѣхъ агентствахъ Общества, въ разныхъ городахъ и мѣстностяхъ Россійской Имперіи.

ПРАВЛЕНІЕ СОСТАВЛЯЮТЪ:

ДИРЕКТОРЫ: Д. с. с. Лазарь Соломоновичъ ПОЛЯКОВЪ.
 Д. с. с. Александръ Даниловичъ МЕЙНЪ.
 Д. с. с. Александръ Андреевичъ БЕРСЪ.
 Пот. поч. гр. Александръ Дмитріевичъ НЕЧАЕВЪ.
 Пот. двор. Александръ Васильевичъ АЛЕКСѢЕВЪ.

КАНДИДАТЪ-ДИРЕКТОРЫ: Д. с. с. Александръ Николаевичъ БАЗИЛЕВСКІЙ.
 Сынъ д. с. с. Михаилъ Лазаревичъ ПОЛЯКОВЪ.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ Лич. поч. гражд. Федоръ Семеновичъ ЮОНЪ.

*Адресъ для писемъ: Москва, Никольская, д. Бостанжогло.
 телеграммъ Москва, Ком.мерческое Страх.овое.*

Джерело: Родомінський М.А. Весь Киев: адресная и справочная книга. —

Київ: 1899. — Типографія П.Барського. — С.47.

— 48 —

СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО

РОССІЯ⁶⁶

Учрежденное въ 1881 г.
въ С.-Петербургѣ, Вольшая Морская № 37.

Основной и запасные капиталы свыше 32.000.000 руб.

Общество заключаетъ:

Страхованіа жизни

т. е. капиталовъ и доходовъ для обезпеченія семьи или собственной старости, приданаго для дѣвушекъ, стипендій для мальчиновъ и т. п., на особо выгодныхъ условіяхъ и съ участіемъ страхователей въ прибыляхъ Общества.

Къ 1 Января 1898 г. въ Обществѣ „Россія“ было застраховано 49,736 лицъ на капиталъ въ 117,356,600 руб.

Страхованіа отъ несчастныхъ случаевъ,

какъ отдѣльныхъ лицъ, такъ и коллективныя страхованія слушавшихъ и рабочихъ на фабрикахъ; страхованія пассажировъ пожиточныя, годичныя или на меньшіе сроки,

страхованіа отъ огня,

движимыхъ и недвижимыхъ имуществъ всякаго рода (строеній, машинъ, товаровъ, мебели и проч.);

Страхованіа транспортовъ

рѣчныхъ, сухопутныхъ и морскихъ; ~~страхованіа корпусовъ судовъ~~

Заявленія о страхованіи принимаются и всякаго рода свѣдѣнія сообщаются въ Правленіи въ С.-Петербургѣ (Большая Морская, собств. д., № 37.), Отдѣленіемъ общества въ г. Киевѣ (Крещатикъ, 36) и Главнымъ Агентствомъ (Институтская, д. Международнаго Банка) и агентами Общества во всѣхъ городахъ Имперіи.

Страхованіе пассажировъ отъ несчастныхъ случаевъ во время путешествія по желѣзнымъ дорогамъ и на пароходахъ заключаются также на станціяхъ желѣзныхъ дорогъ и на пароходныхъ пристаняхъ.

Джерело: *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. —
Київ: 1899. — Типографія П.Барського. — С.48.

Страховое Общество
„РОССІЯ“
учрежденное въ 1881 г.
въ С.-Петербургѣ, Большая Морская, № 37.

Основной и запасные капиталы овыше 35,000,000 руб.

Общество заключаетъ:

Страхованіа жизни,
т. е. капиталовъ и доходовъ для обезпеченія семьи или собственной старости, приданнаго для дѣвушекъ, стипендій для мальчиковъ и т. п., на особо выгодныхъ условіяхъ и съ участіемъ страхователей въ прибыляхъ Общества.
Еще 1 Января 1899 г. въ Обществѣ „Россія“ было застраховано 60,258 лицъ на капиталъ въ 134.891,890 руб.

Страхованіа отъ несчастныхъ случаевъ
какъ отдѣльныхъ лицъ такъ и коллективныя страхованія служащихъ и рабочихъ на фабрикахъ; страхованія пассажировъ пожизненный, годичныя или на меньшіе сроки.

Страхованіа отъ огня
движимыхъ и недвижимыхъ имуществъ всякаго рода (строеній, машинъ, товаровъ, мебели и проч.

Страхованіа транспортовъ
рѣчныхъ, сухопутныхъ и морскихъ; страхованіе корпусовъ судовъ.

Страхованіа стеколъ
отъ излома и разбитія.

Заявленія о страхованіи принимаются и всякаго рода свѣдѣнія сообщаются въ Правленіи въ С.-Петербургѣ (Большая Морская, собств. д., № 37), въ г. Киевѣ: Отдѣленіемъ (Крещатикъ, собств. домъ) и главн. агентствомъ (Институтская, д. Международнаго Банка) и агентами Общества во всѣхъ городахъ Имперіи.

Страхованія пассажировъ отъ несчастныхъ случаевъ во время путешествія по желѣзнымъ дорогамъ и на пароходахъ заключаются также на станціяхъ желѣзныхъ дорогъ и на пароходныхъ пристаняхъ.

Джерело: *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. —
Київ: 1900. — Типографія П.Барського.

СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО
= „ЯКОРЬ“ =
Основный капитал 2.500.000 руб., кроме резервных фондов.

СТРАХОВАНИЕ ЖИЗНИ
съ льготами на случай неспособности къ труду, или съ участіемъ въ при-
быляхъ, или же безъ указанныхъ льготъ и безъ участія въ прибыляхъ за
пониженныя преміи.

СТРАХОВАНИЕ ОТЪ НЕСЧАСТНЫХЪ СЛУЧАЕВЪ
служащихъ и рабочихъ на фабрикахъ и заводахъ, а также отдѣльныхъ лицъ.

СТРАХОВАНИЕ ТРАНСПОРТОВЪ
МОРСКИХЪ, РѢЧНЫХЪ и СУХОПУТНЫХЪ.

СТРАХОВАНИЕ ОТЪ ОГНЯ
ДВИЖИМЫХЪ и НЕДВИЖИМЫХЪ ИМУЩЕСТВЪ ВСЯКАГО РОДА.

Правила, условія, письменныя и словесныя объясненія можно получать въ
Правленіи Общества въ Москвѣ (Большая Лубянка, № 11), въ С.-Петербург-
ской Конторѣ (Гороховая, № 12), и во всѣхъ Агентствахъ Общества въ го-
родахъ Россійской Имперіи.

Главнымъ Агентомъ Общества въ Кіевѣ состоитъ Гр. А. ЛЕВИНЪ, Крещ. № 3.

Джерело: *Родомінський М.А.* Весь Киев: адресная и справочная книга. —
Київ: 1900. — Типографія П.Барського.

Джерело: *Борзих В.Н.* «FIRE MARKS, или Страховые доски в России» /

Електронний ресурс: <https://sites.google.com/site/rosfiremarks/333proba>,

відвідано 25.05.20.